

PÅ JOBBET MED
BOUDOIRFOTOGRAFEN
BILDER PÅ MIKRONIVÅ

**LEONARD
SURYAJAYA**

Fotografisk Tidskrift #3/2024

PRIVAT

**NAMN Leonard
Suryajaya.
HEMSIDA
leonardsuryajaya.com
BOR Chicago, USA.**

**AKTUELL Guggenheim-stipendiat och
deltog i Landskrona Foto 2024.**

DEN INDONESISK-KINESISKE fotografen Leonard Suryajaya är glad. Han har precis fått resevisum så att han kan åka till Landskrona Foto och nyligen fick han ett Guggenheim-stipendium vilket innebär att han kan fortsätta arbeta med sina bilder i *Parting gift*, ett projekt han hållit på med ett par år.

– Det känns som att en dröm har gått i uppfyllelse, men jag inser också att jag tyvärr inte är ung och lovande längre utan medelålders och mitt i karriären, säger han under vår intervju som vi gör på Zoom.

Mycket av Leonard Suryajayas arbete har att göra med hans speciella bakgrund som indonesisk medborgare av kinesisk härkomst, som buddhist utbildad i kristna skolor i ett land med muslimsk majoritet, och som en som avvek från sin familjs och kulturs uppfattningar av vad kärlek och familj är. Att vara gay, som han är, är totalförbjudet i hans hemland.

För 18 år sedan flyttade Leonard Suryajaya från Indonesien till USA för att studera. Och när det i USA blev tillåtet med samkönade äktenskap gifte han sig med sin amerikanska partner. Nu är han mitt i en immigrationsprocess och allt han gör handlar om vad han lämnat bakom sig och vad han är på väg till. Och fotografi hjälper honom.

Estetiken i Suryajayas bilder är brokig och färgstark och full av

tyger, konkurrerande mönster. I det muslimska Indonesien är det en stark tradition. Hans verk skildrar en värld som är sammansatt av lager av historia, betydelser och möjligheter. Det finns humor och en konsekvens i allt han gör. Hela hans familj och hans vänner ställer upp och gestaltar teman i hans tablåer (ja, han har ett förflutet som skådespelare och ville en gång bli filmare).

– Jag vill fortsätta att väva vävar av mina olika kulturer, mina relationer och drömmar. Och till min systers ofödda barn som dog vill jag ge en gåva: allt det här hade du kommit till om du fått leva. Mina bilder kanske kommer från trauma, sorg och förlust, men vad jag vill berätta är att jag är en levande människa! Jag vill förvandla sorg och förlust till glädje.

/ JENNY MORELLI

hej

JENNY
MORELLI
CHEFREDAKTÖR

medverkar

Romantiken verkar vara på tapeten

BILDEN HÄR BREDVID är tagen av den ryska fotografen Vladimir Khorev (född 1981 i Moskva) och kommer från bildserien *Characters*. Khorev vann nyligen Lenscultures tävling i gatufotografi, och visst är han en värdig vinnare: en särskild poetisk stämning råder. Khorev kallar sig för vardagsfotograf; ljus, färger och geometri genomsyrar allt han gör. Han är dessutom tangodansare. Kanske är det därför han har ett särskilt öga för människors kroppsspråk.

Så här skrev en gång den tyska filosofen Novalis, romantikens poet nummer ett: »Genom att ge det låga en högre innebörd, det vanliga en hemlighetsfull lyster, det kända värdigheten av någon okänt, det ändliga ett oändligt sken, så romantiserar jag det.«

En romantiker vill alltså upphöja det vardagliga och låga till något större. En resa till och från arbetet förvandlas till ett stycke poesi. Är det inte vad Khorev och faktiskt nästan alla fotografer och poeter gör, även om man inte i första hand förknippar fotografi med 1800-talets konstströmning? I slutet av september öppnar Nationalmuseums stora utställning *Romantiken – ett sätt att se*. Fotograferna Lovisa Ringborg och Helene Schmitz kvalar in. Romantiken som ett särskilt sätt att uppleva världen.

En helg i september åkte jag till Landskrona. Cato Lein var där och signerade sin skandalbok *Northern Silence*, vilket fick många fotografer att koka eftersom ingen trodde att han tagit ansvar för de bildstöder han gjort sig skyldig till. Emellertid visade det sig att han hade klarat ut saken med rättighetsinnehavarna och har rätt att sälja boken.

Där såg jag en massa spännande internationell fotografi, imponerades av bredden och

VLADIMIR KHOREV

Vladimir Khorev gör poesi av vardagen.

den höga kvaliteten. Under öppningshelgen pågick många samtal. Ett handlade om »dekolonialisering«, det akademiska modeordet framför andra. Det slog mig att den dekolonialisering vi framför allt skulle behöva ägna oss åt är den som pågår inuti oss själva, eftersom teknologin kontrollerar oss och vi styrs mer och mer av algoritmer.

Precis som barnen bör vi alltså oftare lägga undan våra skärmar. Skapa ny mening. Aldrig tidigare har jag känt ett sådant starkt behov av att vara romantisk, förtrolla allt, besjåla hela schabraket som är världen.

Välkommen till höstnumret! Som vanligt handlar det om både högt och lågt! 📷

SARA ARNALD

SÄLVPORTRÄTT

Jag är fotograf, retuschör och teknikjournalist med ett hjärta som slår

lite extra för utbildning.

I varje nummer av F skriver jag om teknik – den här gången handlar det om hur man kan tämja olika ljustemperaturer i fotomiljöer.

KALLE DIXELIUS

STEFAN TELL

Jag är skribent och författare.

I år utkommer jag med två böcker: en

barnbok om hundar och en historisk roman. I det här numret skriver jag om varför jag har William Wegman att tacka för att jag, till slut, skaffade en egen hund.

KLARGÖRANDE OM CAMERON

I förra numret skrev vi att Julia Margaret Cameron var en pionjär inom 1900-talets fotografi. Det stämmer att hon blev känd först under 1900-talet, men vi vill klargöra att hon levde 1815–1879. /Red.

FEL FOTOGRAF I EN ANNONS

I samband med en annons för Sök Fotograf publicerade vi fel namn. Det rätta namnet ska vara Marco Glijnis. /Red.

PUBLISHINGPRIS?

Vi är nominerade till Publishingpriset i kategorin »Medlemstidning Yrke«. Om vi vinner eller inte vet vi den 5 november då årets vinnare tillkännages på anrika Berns vid Berzelii park i Stockholm.

En romantiker vill alltså upphöja det vardagliga och låga till något större. En resa till och från arbetet förvandlas till ett stycke poesi.

CHRISTER JÄRESLÄTT

»Vad jag är ute efter är svanken! Svanka lite mer så här! Upp med handen! Yay, jag älskar det här!« 24

TOMMY SÖDERLUND

8

MARTIN OEGGERLI

14

GUSTAV GRÄLL

24

- Portfolio** / Leonard Suryajaya / 1
- Hej** / Romantiken på tapeten / 6
- Aktuellt** / Fotofestival i Norge / 8
- Gästkrönikan** / Böckerna som aldrig blir av / 9
- Aktuellt** / Orupabo får fint pris / 10
- 5 frågor** / Ashik Zaman, CFF:s ordförande / 11
- Bransch** / Svårt göra rätt med rättigheter / 12
- Tema** / På mikronivå med Oeggerli / 14
- Tankar om en bild** / Kalle Dixelius / 22
- På jobbet med** / Jenny Drakenlind / 24
- Utblick** / På Whitneybiennalen / 30
- Breven** / Hannah Modigh och Anna Strand / 34
- Kritik** / Rose, Syrén, Härenstam och Järeslätt / 42
- Teknik** / Kompensera för ljuset / 44
- Inställningar** / Per Englund / 45
- Enkäten** / Varför vill du bli fotograf? / 46
- Stipendiat** / Susanne Kronholm / 47
- Fråga juristen** / Namnangivelsesrätten / 47
- Förbundssidor** / SFF lanserar nytt stipendium / 48
- Ordförande har ordet** / Motgångar blir möjligheter / 49
- Utställningar** / Över hela landet / 50

aktuellt

ANRIK 30-ÅRING

Stiftelsen Grez-sur-Loing i Frankrike, med sitt gästhem Hôtel Chevillon, firar 30 år. Hotellet var platsen där den svenske konstnären Carl Larsson började att arbeta i akvarell och lärde känna sin blivande hustru Karin. I samband med jubileet under helgen 28-29 september öppnar en utställning med den tidigare stipendiaten Tommy Söderlund som visar bilder han tagit i byn. Utställningen kommer att visas fram till den 6 oktober.

KINA SATSAR STORT PÅ FOTO

Ett nytt fotografiskt center öppnar i oktober i staden Lishui, Kina. Det är en del av stadens satsning på att bli ett internationellt fotocentrum. Centret ska främja både konstnärliga och teknologiska framsteg inom fotografi. Med sina enorma utställningsytor hoppas Lishui locka besökare globalt och stärka sin kulturella profil. Staden har redan ett starkt fotografiskt arv med en internationell fotofestival som hålls vartannat år.

Johan Jehlbo deltar i salongen.

DAGS FÖR ÅRETS DOKFOTOSALONG

Temat är »Tidsresor« för årets upplaga av Dokfotosalong i Norrköping. Varje människas liv är värt att berätta om. Dokfotosalongen är en arena för bildberättelser från hela Sverige, av kända och okända fotografer. Kan ses fram till den 12 januari, 2025.

TINE POPPE

Tine Poppe sätter klimatfrågan och alltings förgänglighet i fokus.

Dags att ta en tur till Norge

OSLO NEGATIV ÄR en fotofestival i Oslo som arrangeras för fjärde året i rad och pågår under tre helger 12-27 oktober. Bland annat deltar konstnärskollektivet A Female Gaze med utställningen *Act naturally*. Kollektivets syfte är att stärka kvinnliga fotografers position i Norge. Bland annat deltar den norska fotografen Tine Poppe. Fotografisk Tidskrift kommer att rapportera därifrån.

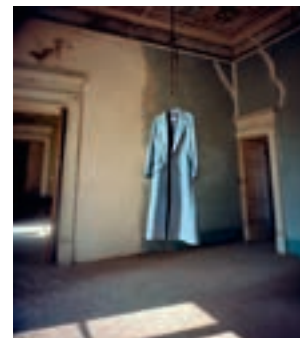
INGRID POLLARD TILL GÖTEBORG

INGRID POLLARD är årets mottagare av Hasselbladpriset (hon får 2 miljoner kronor och en guldmedalj) och prisutdelningen äger rum i Göteborg den 11 oktober. Pollard är fotograf och konstnär verksam inom brittisk samtidskonst. Hon är född 1953 i Georgetown, Guyana, och

uppvuxen i London. Samma dag öppnar hennes utställning på Hasselblad Center.

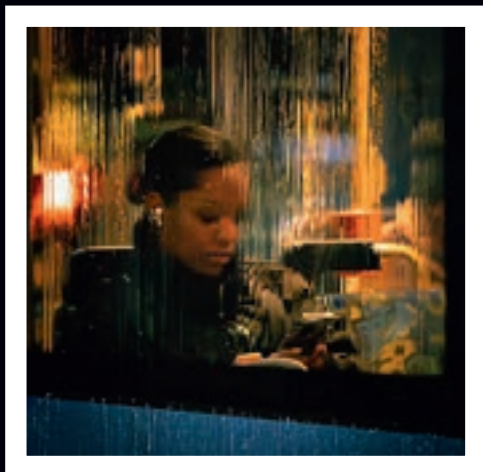
ÖVERKOMLIG KONST

2 OKTOBER-6 OKTOBER pågår Affordable Art Fair på Nackastrandsmässan i Stockholm. Alla verk har priser från 900 till 90 000 kr. Deltar gör bland annat Galleri Final, Malmö, och Link Image.

BARRY CAWSTON

Galleri Final ställer ut Barry Cawston.

FREDRIK AXLING

Starka kontraster, sneda ljus, fantastiska kompositioner. En gatufotograf att ha koll på framöver. Nu med bok. @FREDRIK.AXLING

JESSICA LINDGREN-WU

Här finns ett vemod; sköna naturbilder och ömsinta porträtt varvas i flödet. Mystiskt, vackert och lite hotfullt. @JESSICA_LINDGRENWU

NINA HOLMA

En skicklig modefotograf, men också mamma och hästälskare. Flödet alltid ungt, hippt, färgstarkt och energiskt. @NINAHOLMA

SJÄLVPORTRÄTT

gästen

**SIMON
MLANGENI-BERG**
FOTOGRAF

Om alla böckerna som aldrig blev av

MITT I SCENEN I *There will be blood* där fadern och sonen skriker åt varandra över ett tungt skrivbord ringde det. Det är sällan det gör det efter midnatt, men jag pausade filmen och fick två sekunder senare veta att min far var död.

Jag känner mig patetisk som tar upp en sådan händelse, att föräldrar dör händer de flesta, men samtidigt hämtar man sig aldrig. Så gnälla är det man får göra. Det är det enda man har kvar.

En dag eller två senare samlades familjen i det lilla torpet i en småländsk by vi knappt visste någonting om men där min far hade bott. Väl medveten om hur långsamt det går att ta sig igenom sorg valde jag att inventera hans hem, torrt och sakligt, med min kamera.

Men de viktigaste projekten blir aldrig av. Det mest personliga är inte riskfritt att berätta om. Än svårare är det att paketera, kommunicera och omvandla till någon form av verk. Jag gav upp. Vissa saker kan man inte tala om.

Ett par år senare, under den sedvanliga vår-depressionen som alltid kommer samtidigt som omställningen till sommartid, drog jag mig undan folk och skapade en liten hyllning till far, eller pappa, som jag kallade honom medan han levde. Bland annat fotade jag av dessa märkliga ting jag skapat på slöjdlektionerna för att ge honom (min mor fick aldrig några), prylar som jag förstås

Långt senare, frustrerad, arg och nybliven far blev jag tvungen att befria mig från berättelsen som jag var skyldig mig själv att berätta.

sedan fick tillbaka när han dog, så där som man får tillbaka allt man någonsin har gett till sina föräldrar. Nåväl, resultatet blev en liten bok. Jag tror jag visade den för en enda person. Flera år senare gjorde jag det igen, en ny bok, i vilken jag utgick från sovrummet, och läsaren fick vandra från rum till rum i ett hus som lämnats mitt i steget. Självlärt gavs den aldrig ut.

Långt senare, frustrerad, arg och nybliven far blev jag tvungen att befria mig från berättelsen som jag var skyldig mig själv att berätta. Vid denna tid var kolaget min främsta teknik, någonting som låg nära min impulsivitet och glädje över att blanda kreativitet med någonting destruktivt. Bilderna fick nytt liv när de blandades med ord och bilder där mina tankar fick uttryck. Jag tog en klunk vin och skickade boken till tryck. Den boken ligger fortfarande kvar i tryckeriets kartong, och där får den nog ligga. Vissa saker går bara inte.

För några månader sedan, inför en flytt, städade jag ur gamla kartonger och hittade en bunt med färgkopior från livet i mörkrummet. De är från tiden innan jag lät mig fösas in i den mörka form av fotografi som jag sedan kom att ägna mig åt. Vad jag fann var små poetiska bilder med vackert ljus. Självpporträtt av min far och mig själv, en trevlig skildring av en visserligen komplicerad relation. En slags gemytlighet som cynikern i mig senare förkastade, en syn på världen som försvann för mig samtidigt som min far.

Jag hoppas att det blir en bok nu. Att jag vågar försöka berätta om det som inte går att tala om. 📖

aktuellt

SYMPOSIUM PÅ MODERNA MUSEET

18 oktober arrangeras ett symposium på Moderna museet i Stockholm. Deltar gör Laia Abril och Diana Agunbiade-Kolawole, Felix Hoffmann och Kent Klich. Symposiet arrangeras av Moderna museet och Centrum för fotografi (CFF).

BRYTER MOT LAG

Drönarfotografering har ökat explosionsartat och bilderna måste granskas av Lantmäteriet före publicering. Men svenska redaktioner bryter medvetet mot lagen, meddelar tidningen Journalisten. Sydsvenskans chefredaktör Jonas Kanje anser det vara ordboksdefinitionen av censur; att staten förhandsgranskar journalistiska bilder och ger tillstånd för publicering.

SVEN GILLSÄTER

Astrid Bergman Sucksdorff ca 1950.

BOK OM KVINNOR BAKOM KAMERAN

»Kvinnor bakom kameran 1848–1968« heter en ny bok som lyfter fram kvinnornas roll i fotografins historia. Boken är resultatet av ett mångårigt forskningsprojekt av fotohistorikern Eva Dahlman, litteraturhistorikern Magnus Bremmer samt fotohistorikern Björn Axel Johansson. Bildredaktör är Lena Wilhelmsson, fotograf och kurator. Boken släpps den 26 september.

FRIDA ORUPABO

Frida Orupabos »White Happiness«, 2024.

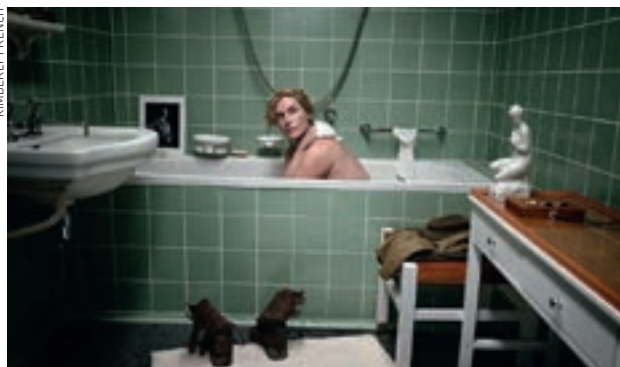
Frida Orupabo får pris

SVERIGEAKTUELLA FRIDA ORUPABO har fått årets tyska Spektrumpris vilket innebär pengar, bok och en utställning på Sprengel Museum i Hannover, Tyskland. Frida Orupabo, född 1986 och bosatt i Oslo, Norge, har under de senaste åren lyfts fram som en av vår tids viktigaste konstnärer. Hennes utställning *On lies, secrets and silence* visas just nu på Bonniers konsthall i Stockholm fram till den 10 november.

DOKUMENTÄRT PRIS TILL FOTOGRAFER

MELI PETERSSON ELLAFI, Anders Alm och Charlotta Hammar tar hem Arbetets museums Dokumentärfotoprisk 2024. »Det här är dokumentärfoto när det är som bäst«, säger Johanna Haverlind, utställningschef på Arbetets museum. För tjugotredje året i rad delar Arbetets museum ut priset för bildverksamhet med dokumentär inriktning, ett stipendium som har instiftats för att uppmärksamma dokumentärfotografi och stimulera samtidsdokumentation. Vinnarna berättar om sitt arbete vid evenemanget Dokfotodagen på Arbetets museum den 18 oktober.

KIMBERLY FRENCH

Kate Winslet spelar Lee Miller i ny film.

I HITLERS BADKAR

EN AV 1900-TALETS mest ikoniska bilder föreställer krigskorrespondenten Lee Miller när hon sitter avklädd i Hitlers badkar. Den 27 september har filmen om Lee Miller premiär på svenska

biografer. Kate Winslet spelar den berömda fotografen.

AKTUELLT I PARIS

238 UTSTÄLLARE återvänder i år till de magnifika salarna i Grand Palais för Paris Photo. Mässan pågår 7–10 november.

NAMN Ashik Zaman.
ARBETAR SOM Konstnärslig ledare på Konstnärshuset, Stockholm.
AKTUELL Ny ordförande för Centrum för fotografi, CFF.

5 frågor

Zaman vill rubba status quo

Hur känns ordförandeskapet i CFF?

– Superkul! Nu när det har landat känns det helrätt. Rätt person på rätt plats, säger jag helt utan blygsamhet; jag har en stark vilja att verka för fotomediets synlighet. CFF:s uppdrag är förstås mer än att bara vara en utställningsplats men jag hör till dem som verkligen älskar när CFF trumfar med starka fotoutställningar. Jag skulle gärna vilja verka för att CFF infriar sin potential och utmanar Fotografiskas monopol.

Vad är ditt råd till en ung fotograf som vill vara relevant och ställa ut?

– Studera vad som händer inom fotot internationellt. Leta förebilder bortom de självklara som fortsätter att lyftas upp och hyllas av gammal hävd.

Vad har vi att lära oss av den internationella fotoscenen?

– När Arvida Byström är ensam om att göra det hon gör: piggt, fräsigt och fräckt iscensatt samtidsfoto, säger det något om hur begränsat Fotosverige är.

Så hur får vi det mindre begränsat?

– Tyvärr behöver personer och institutioner kritiseras för att status quo ska ruckas. Det som händer på fotoscenen är att makten koncentreras till några få personer och platser. Jag brinner för att identifiera var förändringsbehoven finns och göra det jag själv kan för att förbättra läget. Jag brinner också för »underdogs« som jag alltid vill ska få sitt erkännande.
Du har väldigt många järn i elden – hur hinner du med?

– Det gör jag inte, men jag har aldrig slutat brinna för konsten efter mer än tio år, och jag prioriterar den även sena kvällar och tidiga morgnar och offerar lunchraster för att fundera kring just konst. Många järn i elden funkar bara när man är hungrig på att ens möjligheter inom konsten ska öka, och törstig på ytterligare personliga framgångar. När man slutar känna på det sättet är det dags för någon annan att ta över.

/ JENNY MORELLI

Svårt göra rätt med rättigheterna

SFF:s yrkesundersökning visar att det finns många frågetecken kring hur bilder får användas – och att många känner sig pressade att släppa på sina rättigheter.

BEGRÄNSAD ANVÄNDNINGSRÄTT för beställda bilder är standard. I alla fall rent juridiskt. I praktiken ser det dock annorlunda ut, enligt SFF:s yrkesundersökning.

Bara en femtedel av fotograferna har svarat att de säljer samtliga av sina bilder med begränsad användningsrätt. Närmare hälften (44 procent) uppger att de bara använder sådana villkor för en mindre del av sina bilder (högst en fjärdedel av produktionen).

Halmstadsbaserade fotografen Anders Andersson tillhör den senare skaran.

– Jag brukar normalt inte nämna något om användningsrätt när jag tar ett uppdrag. Jag gör en hel del åt tidningar, och då är det underförstått att det handlar om att de får publicera bilderna en gång. Eller i praktiken två, eftersom de ofta kör både tryckt och digitalt, säger han.

När en kund uttryckligen vill ha fri användning av bilderna brukar han göra ett priset tillägg på omkring 50 procent. Han brukar aldrig sätta någon begränsning i tid heller.

– Det känns bökigt för både mig och kunden att hålla reda på det. Dessutom har många bilder ändå en begränsad livslängd; de blir inaktuella efter ett tag helt enkelt.

Det finns beställare som av slentrian begär fri användningsrätt.

Anders Andersson upplever att han som regel har bättre koll än beställarna på vad som gäller kring upphovsrätt och användningsrätt. Den uppfattningen delas av Astrid Nymansson, jurist på Svenska Fotografers Förbund.

– I en drömvärld så vet alla kunder vad som gäller, men så är det inte i praktiken. Därför kan det vara bra att som fotograf ta på sig rollen att utbilda kunden i frågor om användningsrätt och vilka begränsningar som gäller, säger hon.

Hon understryker att det förstås är mycket värt att gå igenom det i förväg, i stället för att man som fotograf ska behöva återkomma och påpeka eventuella felaktiga användningar.

– Alla vill ju ha bra relationer med sina kunder, och då är det viktigt att vara överens från början.

Samtidigt visar yrkesundersökningen att två tredjedelar av fotograferna åtminstone ibland känner en press från kunderna att släppa på användningsrätten.

– Det finns beställare som av slentrian begär fri användningsrätt, utan att de egentligen har någon nytta av det, säger Astrid Nymansson.

Hon menar att det är att tänka alltför kortsiktigt.

– Då bidrar man till att skapa en osund branschpraxis, vilket i sin tur på sikt leder till att det blir färre som kan överleva som fotografer.

Enligt undersökningen är det en fjärdedel som generellt inte begränsar användningsrätten alls gentemot sina kunder.

– Det tycker jag är en förvånansvärt hög andel, och det är lite oroväckande. Vi får hoppas att det inte är uttryck för en utveckling mot uppluckrade villkor.

DEN 1 JANUARI 2023 började det så kallade DSM-direktivets regler gälla som svensk lag. Det innehåller nya skyddsbestämmelser för upphovspersoner vid licensiering av sina verk.

– Det har blivit tydligt att maktbalansen på marknaden är rätt skev, och då har man på EU-

FOTOGRAFENS UTMANINGAR

Svenska Fotografers Förbund skickade vintern 2023/2024 ut en enkät till yrkesverksamma inom fotografi. Syftet var att ta reda på vilka utmaningar och möjligheter vi står inför i dag och de närmaste åren. Resultaten har delats in i tre kategorier, och denna artikel handlar om svaren kring upphovsrätt och juridik. I förra numret behandlade vi teknik och AI och avslutningsvis går vi igenom fotografernas tankar kring respektive affär och karriär. Läs hela rapporten på foto.se.

Anders Andersson, fotograf, har koll på upphovsrätten.

Astrid Nymansson, SFF:s jurist, ser en osund branschpraxis.

nivå beslutat om bland annat rätten till att få skäligt betalt och att även i efterhand kunna få retroaktiv ersättning om det visar sig att den ursprungliga summan var oproportionerligt låg, säger Astrid Nymansson.

Hon tycker att det är en bra förändring, som dock lär behöva lite tid för att slå igenom.

– Det handlar om att göra förbättringar i ett långt perspektiv, eftersom det – precis som i de flesta juridiska sammanhang – gäller att få fram tillräckligt många fall för att det ska finnas praxis att hänvisa till. Begrepp som »skälig ersättning« och »oproportionerligt låg« är ju öppna för tolkning.

Men är marknadens svajighet vad gäller användningsrätt ett problem i praktiken?

Svaret blir nog ja, bland annat med tanke på att hela 35 procent av fotograferna som svarat på undersökningen har erfarenheter av processer som handlar om bildstöld eller olovlig användning.

– Just bildstöld har jag själv inte varit med om – inget som jag har upptäckt i alla fall – men visst kan det vara svårt att hålla fast vid sina rättigheter. När jag gör jobb åt vissa byråer gäller det att blunda för det finstiltade och bara acceptera deras villkor. Annars går jobbet till någon annan, säger Anders Andersson.

Han konstaterar också att det förekommer rena »ful-avtal« inom tidningsbranschen, och att det gäller samma sak där. Det är bara att skriva på eller att finna sig i att inte få några uppdrag från dem.

– Det är helt klart en tuff marknad, kanske i ännu högre grad för fotografer än för andra kreatörer, säger Astrid Nymansson.

OFFENTLIGA UPPHANDLINGAR är något av ett kapitel för sig när det gäller att hantera användningsrätten på ett tveklöst sätt.

Anders Andersson berättar om en upphandling från Halmstad kommun, som nästan alla fotografer valde att bojkotta.

Det är helt klart en tuff marknad, kanske i ännu högre grad för fotografer.

– De skulle få använda bilderna fritt, och även kunna ge andra användningsrätten utan ytterligare ersättning till fotografen. Det fanns också en lång lista med villkor i stil med att »du får inte använda bilden i egen marknadsföring utan vårt uttryckliga tillstånd«, berättar han.

Men eftersom det inte var riktigt alla fotografer som var med på bojkotten lyckades kommunen få några att skriva avtal med.

– Där rök 25 procent av min omsättning.

Astrid Nymansson tycker att det är extra anmärkningsvärt att den typen av villkor finns med i offentliga upphandlingar.

– I grund och botten är det ju samma avsändare till avtalen och lagstiftningen kring upphovsrätt, alltså staten. På det sättet blir det nästan mer allvarligt än när kommersiella aktörer kommer med orimliga villkor.

Hon konstaterar att upphandlingarna – med rätt villkor – skulle kunna fungera som branschpraxis och få genomslag på andra avtal.

– Det här är en viktig fråga som vi kommer att jobba vidare med på förbunds nivå tillsammans med Svenska Tecknare, säger Astrid Nymansson.

/ PETER WIKLUND

kommentar

ERIC SJÖSTRÖMS SLUTSATSER

■ Var det något du särskilt reagerade på i resultaten?

– Slående är hur mycket det varierar när det gäller hanteringen av användningsrätten, både vad gäller fotografer och beställare. Vissa är jättenoggranna, medan andra har en »låt-gå«-attityd.

■ Vilka är de främsta utmaningarna?

– Konkurrenssituationen, för även om både kunder och uppdragsgivare vet att det blir fel, vill man inte vara krånglig. Digitaliseringen har gjort det extra komplicerat när spridningsmöjligheterna är enorma.

■ Vilka andra juridiska frågor kom upp i samtalen?

– Framför allt problematiken kring GDPR. Många fotografer anser att det inte går att jobba för en kommun eftersom det ofta kan vara sammanhang med mycket folk, och det blir omöjligt att få in tillstånd från alla i bild. Det gäller även andra uppdrag med stora folksamlingar, som exempelvis på mässor.

■ Vad kan GDPR-frågan innebära i kundrelationen?

– Det är helt klart många informatörer och andra beställare som är osäkra på vad som gäller, och har man då som fotograf läst på och kan förklara så kan det förstås stärka relationen.

Eric Sjöström, rapportförfattare.

En ljusskördande bakterie (*Chromatium okenii*) som lever i vatten.

Nere på mikronivå

Vetenskapsfotografen Martin Oeggerli upptäcker dolda världar med hjälp av svepelektronmikroskop. I sina bilder lyckas han förmedla både kunskap och skönhet.

TEXT JONNA DAGLIDEN HUNT FOTO MARTIN OEGGERLI

Det skulle kunna föreställa ett korallrev på en havsbotten. Små kluster av färgglada fantasidjur i grönt, lila, gult och blått som tycks sväva. Men faktum är att det som syns på bilden är bakteriefloren i en frisk mänsklig tarm, som innehåller miljarderna tarmbakterier.

Med en doktorexamen i medicinsk molekylärbiologi vid Basels universitet i Schweiz började Martin Oeggerli sin karriär med att forska på cancer under tio års tid. En vän som visste att han var konstintresserad och hade tillgång till skolans mikroskop frågade honom om han kunde hjälpa till att sätta ihop bilder till en rapport för ett stort företag med kemiska produkter.

Verktyget som Oeggerli valde för uppgiften var inte vilket som helst, utan ett svepelektronmikroskop (SEM) som kan avbilda för ögat osynliga små organismer och biologiska strukturer.

I samband med detta var det inte enbart själva vetenskapen han fastnade för – i proverna han studerade öppnade sig helt nya världar som han kunde djupdyka i.

Hans konstnärliga ådra tog över, och sedan 16 år tillbaka har Oeggerli vikt sitt liv åt att jobba som vetenskapsfotograf och konstnär. Sedan dess har hans bilder publicerats i magasin och tidskrifter som National Geographic, The Times, Nature, Science och Vogue.

Vad som binder de båda områdena samman är Oeggerlis nyfikenhet på det vi människor inte kan se med blotta ögat. Förutom den mänskliga kroppen avbildar han också pollenpartiklar, insekter och andra växter som han samlar in från olika delar av världen.

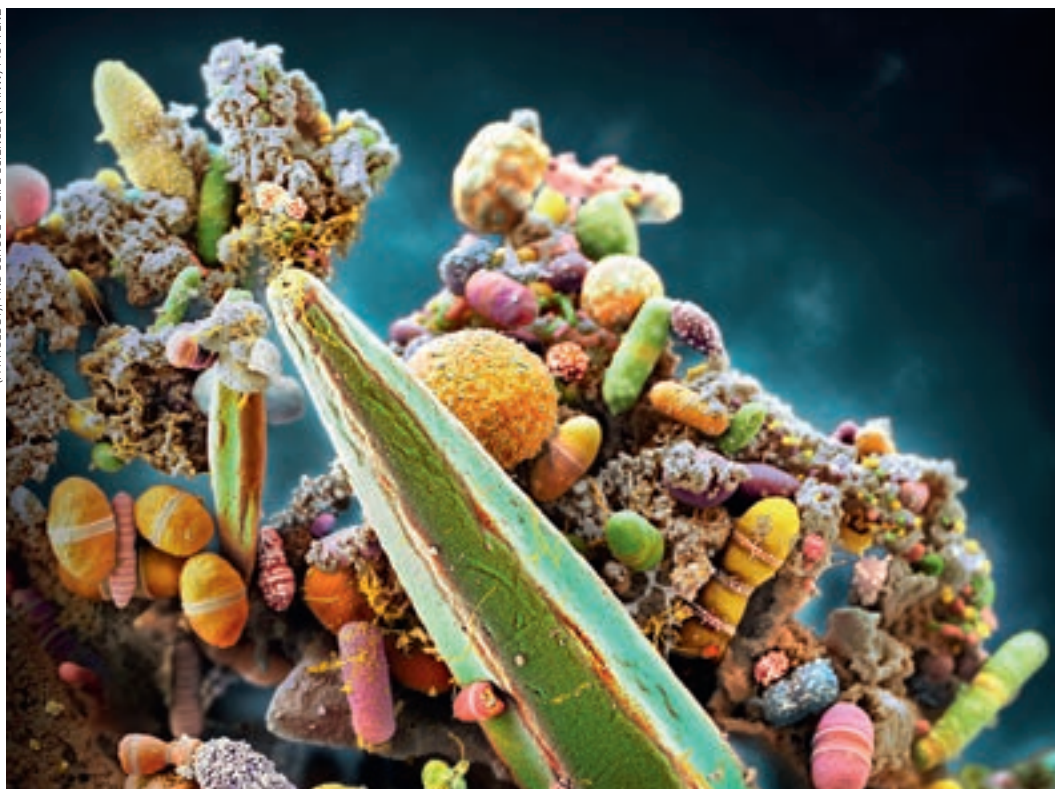
– Jag har alltid varit intresserad av natur, fåglar och andra djur och insekter. Det är fascinerande hur en larv kan förvandlas till en fjäril. Vi kan observera det med våra ögon och vi kan ta bilder. Men den värld som jag dyker in i med svepelektronmikroskopet, är en helt dold värld. Charles Darwin reste till Galapagos för att dokumentera djur han aldrig hade sett förut. National Geographic-fotografer reser runt jorden för att fånga bilder på ovanliga djurarter och marina ekosystem. De har mycket teknik de måste använda och de måste resa. Jag kan göra allt här i en värld som dessutom är ännu mindre utforskad. Det är det som fascinerar mig så mycket, säger han.

Först skannar Oeggerli bilden och sedan färglägger han allt i datorn för att framhäva strukturer. SEM har nämligen inga färger. En kamera fångar ljus medan SEM fungerar genom att använda en stråle av elektroner för att skapa högupplösta bilder av ett provs yta, som förstoras upp till 500 000 gånger. När elektronstrålen träffar provet, interagerar elektronerna med atomerna på ytan och producerar olika typer av signaler. De detekterade signalerna omvandlas till elektriska signaler som skickas till en dator. Datorn bearbetar dessa signaler och skapar en detaljerad bild av provets yta. Bilden visas på en skärm, och i vanliga fall är det till för att forskare ska kunna analysera ytan på provet med extremt hög upplösning, vanligtvis upp till nanometer-skalan.

Det är även därför som det kallas just svepelektronmikroskop, eftersom det skannar mycket, mycket långsamt. För en bild med 10 megapixel, görs mätningen 10 miljoner gånger. De tar med

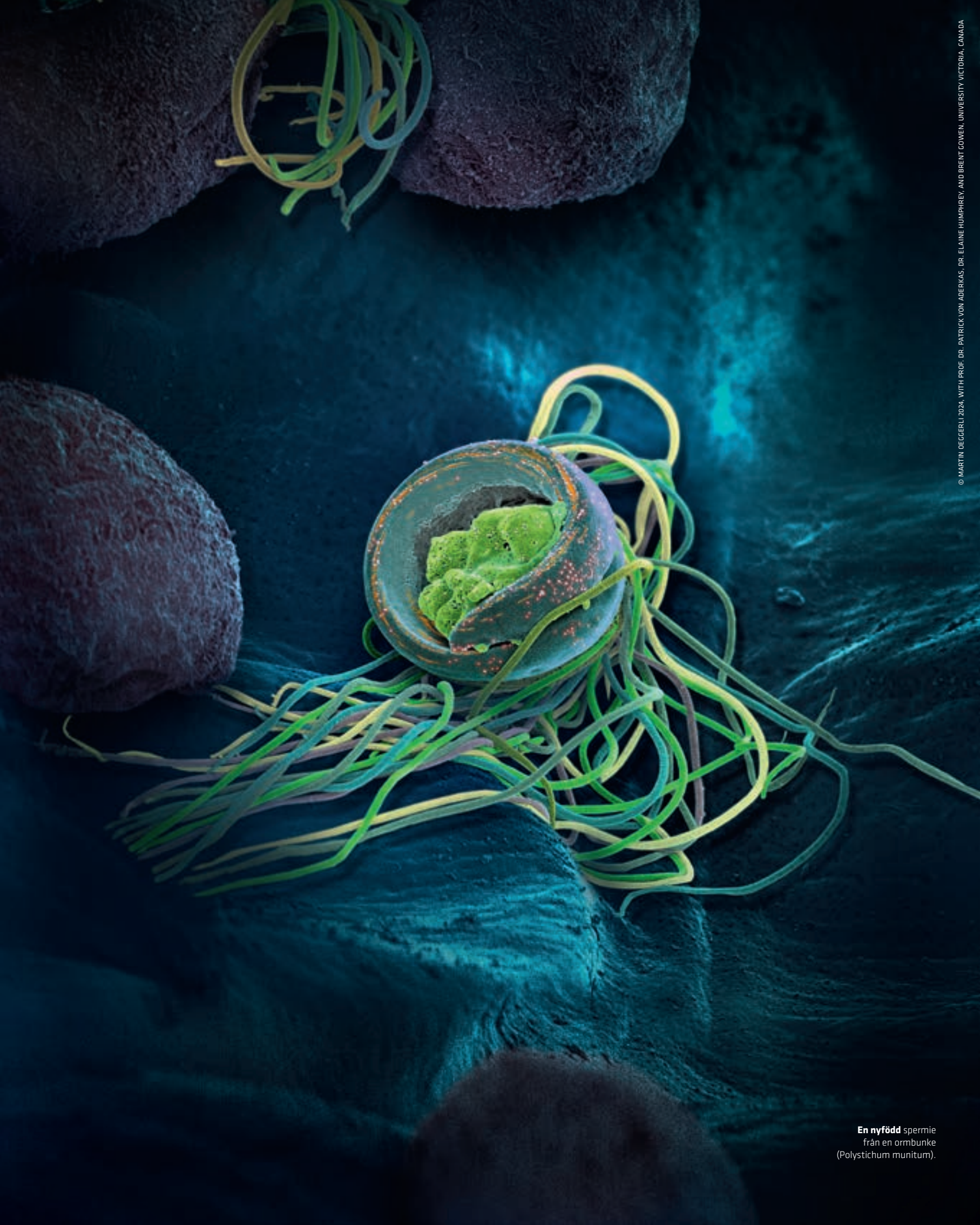
MARTIN OEGGERLI

Han föddes i Schweiz 1974 och går under aliaset »Micronaut«. Han har en doktorexamen i medicinsk molekylärbiologi från Basels universitet. Under 2005 började han experimentera med att skanna prover med hjälp av svepelektronmikroskop (SEM) och jobbar sedan dess som frilansande vetenskapsfotograf. 2022 tilldelades han Lennart Nilsson Award.

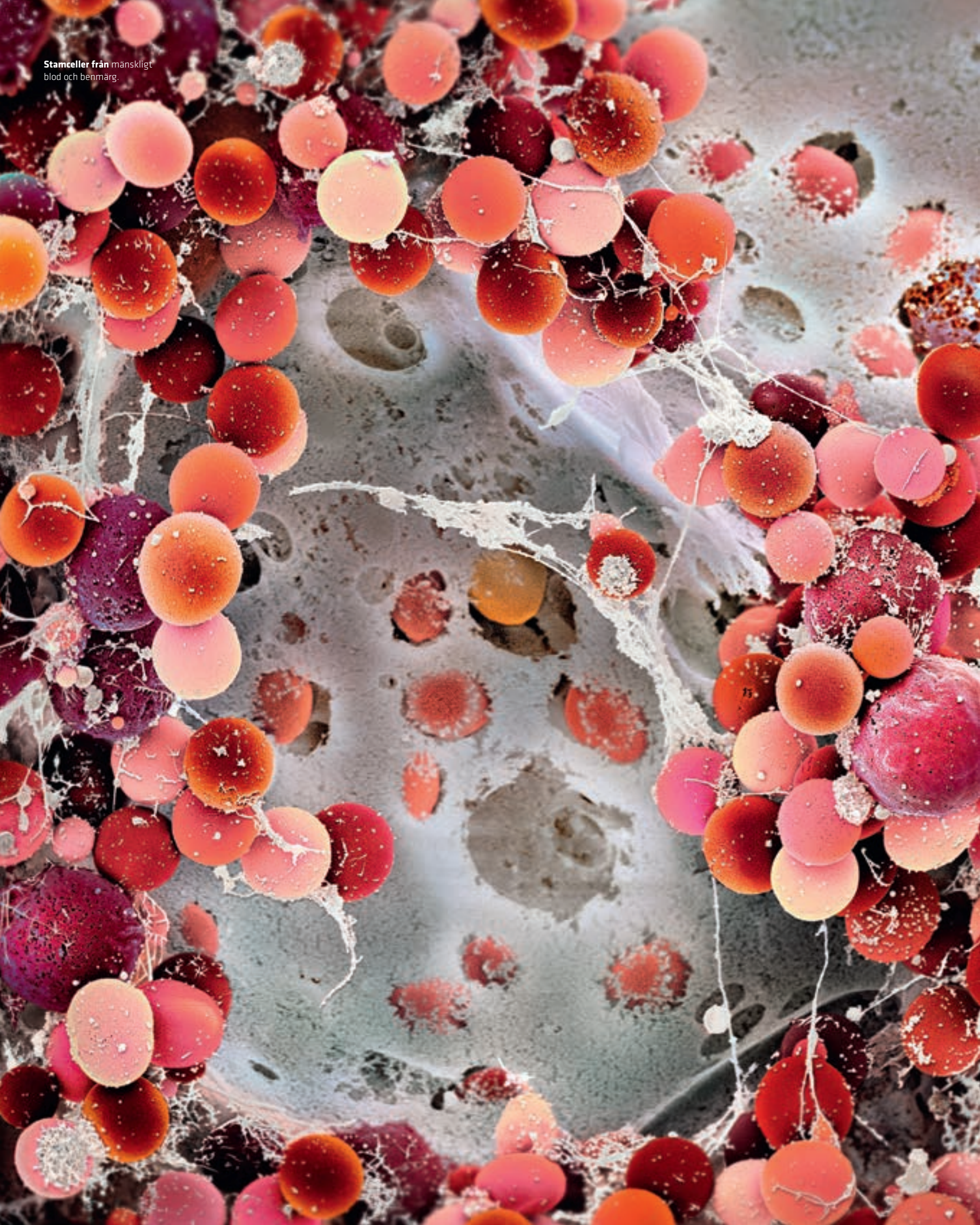
Tarmbakterier från mänsklig avföring.

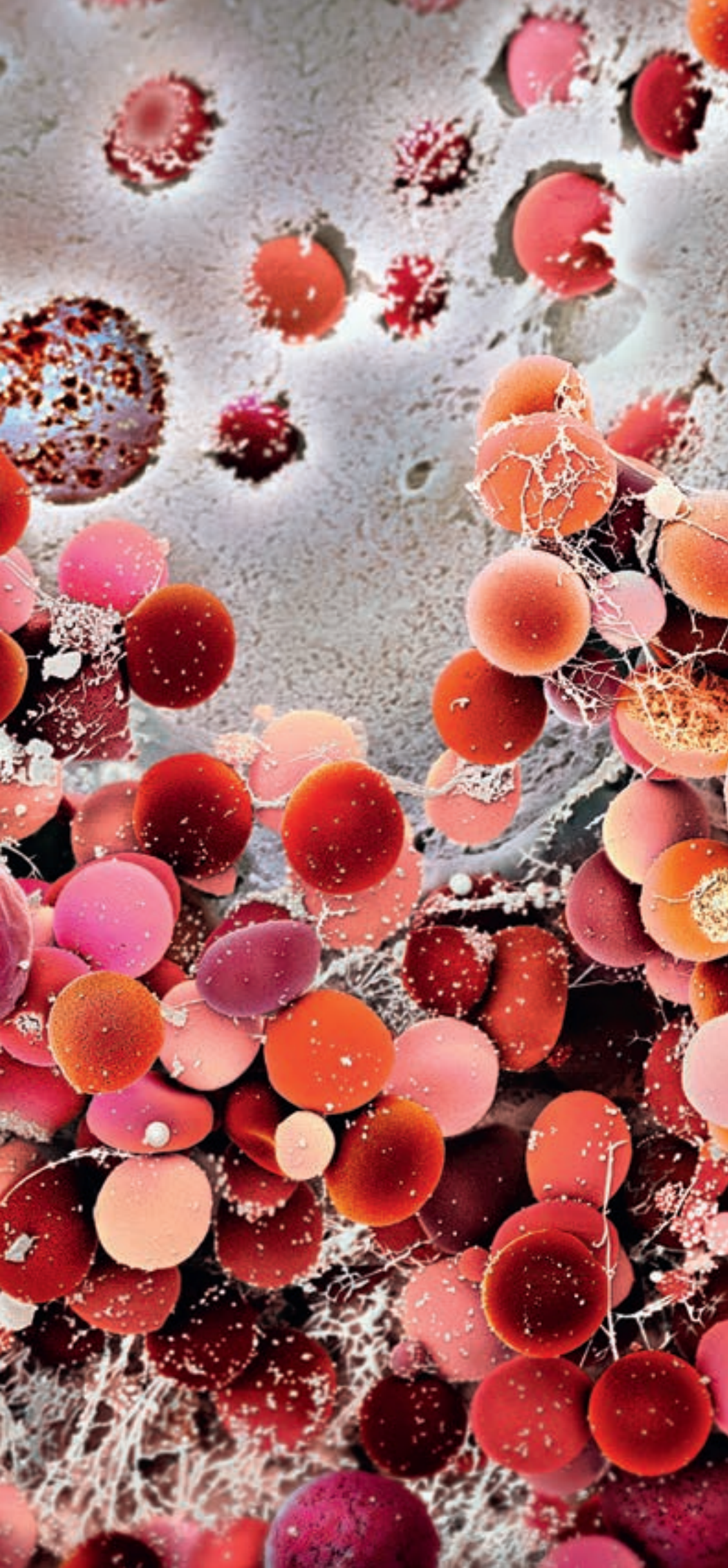
»Jag kan göra allt här i en värld som dessutom är ännu mindre utforskad. Det är det som fascinerar mig så mycket.«

En nyfödd spermie
från en ormbunke
(*Polystichum munitum*).

Stamceller från mänskligt blod och benmärg.

© MARTIN OEGGERLI 2022. UNIVERSITY HOSPITAL BASEL (PATHOLOGY), BLOOD DONATION, SRK BASEL, AND BIO-EM-LAB, BIOZENTRUM, UNIVERSITY BASEL

»När det kommer till ett pollenfrö kan du använda de färger som är mest attraktiva, men du kan också berätta en historia.«

andra ord lång tid, mellan 10 och 20 minuter att få en perfekt bild. Ingenting får röra sig, för annars blir bilden oskarp.

- Det är också en del av konsten att kunna använda det vetenskapliga instrumentet som en mycket högkvalitativ kamera, eftersom det inte byggdes för konstnärliga bilder, utan för vetenskaplig analys, säger Martin Oeggerli.

Om själva skanningen innebär vetenskapliga metoder, är färgläggningen en mer kreativ och konstnärlig process där Oeggerli återupplivar sina döda prover. Har han information om färgerna använder han sig av det, men det är också en fråga om att testa sig fram.

- Det är som att måla i ett digitalt mörkrum med en dator. När jag var ung brukade jag måla hyperrealistiska målningar från förstoringsglas. Nu har jag kunskapen som forskare och vet vad jag ska titta efter i mikroskopet. När det kommer till exempelvis ett pollenfrö kan du använda de färger som är mest attraktiva, men du kan också berätta en historia. När jag adderar färger i ett mönster börjar man se strukturer bit för bit. Jag städar upp bilden för betraktaren, säger Oeggerli och lägger till att han inte använder sig av färger som inte har någon relevans.

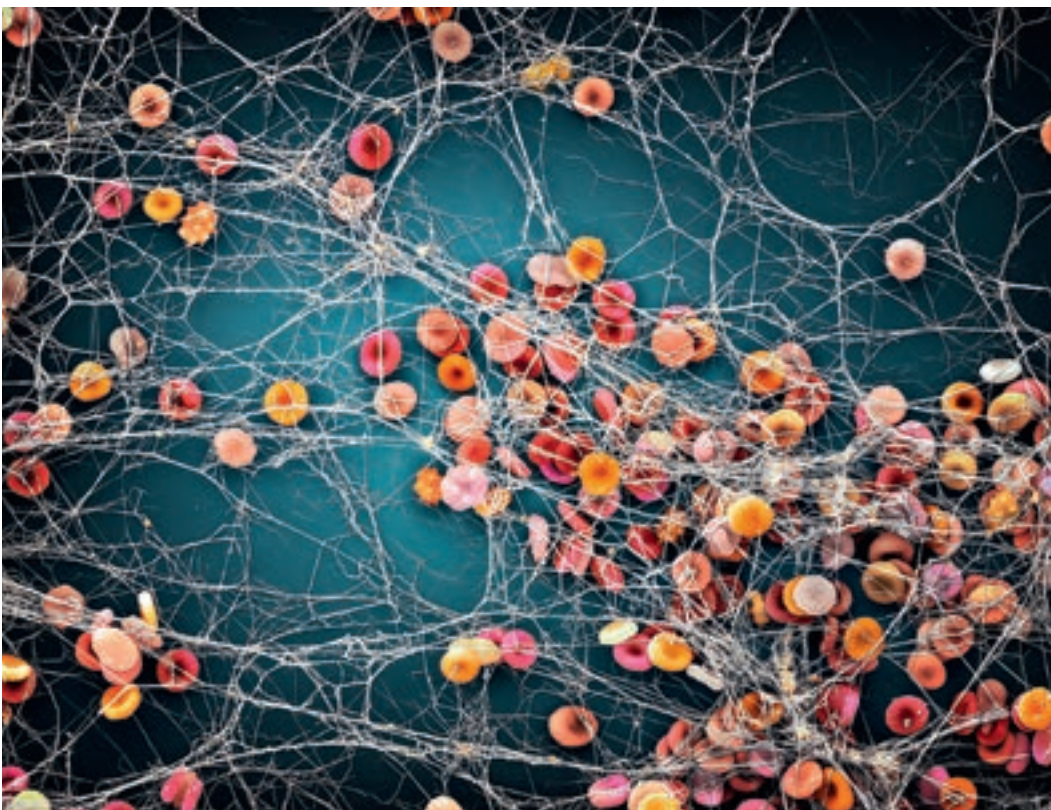
- Om jag vet att pollenkornet är gult, använder jag gult som en basfärg, men när jag ser att det har speciella strukturer där till exempel pollenröret kommer fram, försöker jag markera dessa strukturer för att ge ytterligare information utöver gråskalebilden.

Trots att Oeggerli slutade arbeta som forskare för 16 år sedan, har han fortfarande en nyckel till universitetet och är hedersgäst i labbet. Han följer vad forskarna gör noggrant, men för honom handlar hans arbete om att bygga en bro till människor som inte förstår sig på vetenskapen, snarare än att själv driva den framåt. Ibland får han prover från forskarna att utforska men sedan går de ofta skilda vägar.

- Det är väldigt viktigt att vi förstår vetenskapen. Det märkte vi inte minst under corona. När vetenskapen blir alltmer komplex är det bra att kunna illustrera med en fascinerande bild som öppnar upp för diskussion. För mig handlar det också om att hitta de finaste perspektiven och hur jag ramar in de här världarna, säger Oeggerli och

Vattenbakterier
(*Caulobacter crescentus*).

»Blod, svett och tårar.« Oeggerli fokuserade här på sitt eget blod.

»Att sitta vid mikroskopet känns som att befinna sig i rymden, eller att dyka i ett korallrev under ytan.«

visar upp ett kortspel han nyligen producerat. 30 bilder av pollenfrön för barn fyllda med fakta som kan användas som ett quiz.

- Det är en kombination av vetenskap och konst. Det är ett sätt för vuxna och barn att förstå vad ett pollenfrö är, och hur vackra de är, säger han.

Själv kallar han sig »micronaut«. En kombination av mikron (en måttenhet för att mäta mycket små längder som ofta används inom vetenskapen för att beskriva mycket små föremål, som celler, bakterier eller strukturer på mikroskopisk skala) och astronaut.

- En helt ny värld öppnar sig. Bakterierna ser ut som små armband med pärlor. Det är motsatsen mot hur vi tror att de ser ut. Att sitta vid mikroskopet känns som att befinna sig i rymden, eller att dyka i ett korallrev under ytan. Det känns som att vara en astronaut i ett mikroskopiskt litet universum.

2022 tilldelades Martin Oeggerli Lennart Nilsson Award för sin förmåga att åskådliggöra vetenskapen och avslöja skönheten i mikrokosmos med hjälp av svepelektronmikroskopet. Lennart Nilssons sätt att experimentera med SEM har inspirerat Oeggerli.

- Han ville visa livets början. När han blev pappa var han frustrerad över att inte kunna se vad som händer under den tidiga befruktningen. På sätt och vis fortsätter jag bara hans resa. Jag försöker hitta andra fascinerande platser som vi hittills har missat och försöker visa skönheten eftersom våra ögon helt enkelt inte har anpassats till detta område. Befruktningen är en del av vår egen livscykel, som är så liten att vi inte kan se den. Men vi har alla gått igenom den.

Nu fortsätter han i Nilssons fotspår och är mitt uppe i att försöka fånga den tidiga fasen i fertilisering. Nyligen upptäckte han att sperma har olika form i olika djur.

- De har olika funktion, olika miljöförhållanden och anpassningar. Det är riktigt fascinerande hur de ser ut. Det finns sperma från sjöborrar som ser ut som sputniksatelliter. Jag tror att det kommer få människor att le för det är så oväntat.

I ett annat pågående projekt som han kallar *The secret garden of planet E* fokuserar han på örter och kryddor.

- De har varit viktiga inom medicin och i matlagning. Vi tror vi vet hur ett basilikabladd ser ut för att vi känner till det sedan vi var barn från pizzan. Men när man förstörar det med hjälp av svepelektronmikroskopet ser det ut som ett fascinerande landskap med kullar. I stället för träd finns små körtlar som innehåller doften. Vi är så familjära med basilika, lavendel, salvia och citronmeliss att när jag nämner dem kan man nästa smaka och känna dem i munnen. Men de ser helt annorlunda ut än vad man förväntar sig.

Oeggerli hoppas och tror att SEM kommer att erkännas som fotografi och konstform. På ett sätt går det bortom gränserna för vad fotografi är, menar han.

- SEM är inte ett fotografiskt verktyg eftersom vi definierar fotografi med den minsta enhet av ljus, foton. Men å andra sidan är det väldigt likt fotografi. Det använder elektroder och inte fotoner. Varför ska vi begränsa fotografi strikt med ljus om vi även kan använda elektroder för att komma ännu längre? Det är att expandera teknologin. 📷

Följeslagare i mänsklig klädnad

Författaren Kalle Dixelius skriver om ett porträtt av William Wegman som han inspirerats av ända sedan han såg utställningen »Wag the dog« i Göteborg 1998.

JAG HAR ALLTID VARIT närmast besatt av hundar. Som barn ville jag ha en hund så mycket att känslan brände i hjärtat. Jag hade en tjock bok som hette typ »Stora hundboken«, där alla raser fanns presenterade. Den var skriven för vuxna och jag förstod inte allt, men jag satt med den i timmar. Bokstaverade mig genom namn som »dogue de bordeaux« och »alaskan malamute« och uttalade dem som de stavades. Lärde mig skillnaden mellan en apporterande fågelhund och en pointer. Valde ut vilken ras som var min ras: ibland sankt bernhard, ibland beagle, ibland labrador. Vissa dagar rhodesian ridgeback, andra dagar schapendoes.

Min längtan var förgäves. Det sades vara på grund av en allergisk förälder, men i efterhand har jag förstått att viljan helt enkelt inte fanns där. Jag fick hålla till godo med andra hundar.

Jag blev vuxen. Hundtankarna fanns kvar, men de var inte lika heta. Åldern gör ju så: den släcker saker långsamt, låter dem pysa ut, blandar ut det man så innerligt önskat med vardagens realiteter. Jag bodde ju i en etta, reste mycket i jobbet, hade inte tid eller råd med en hund.

1998 var jag tjugofyra år gammal och på jobbresa till Göteborg. Jag skulle recensera en konsert för DN och hade oceaner av tid att slå ihjäl efter att jag checkat in på hotellet. Jag tog en promenad, men det var på hösten och vädret var som det är i Göteborg i oktober. Det regnade horisontellt och var inte mer än några få plusgrader. För att värma mig gick jag in på Göteborgs konstmuseum vid Götaplatsen och löste biljett.

I huvudet gör man ofta om minnen så att de blir mer betydelsefulla än de egentligen var. Åtminstone gör jag så. Kanske är det för att livet blir lite mer intressant, kanske för att jag helt enkelt är opålitlig, men det kan inte vara en slump att de gamla grekerna hade en egen tempusform för saker som bara inträffade en gång – en så kallad aorist.

Om vi hade haft motsvarande tempus i svenskan, hade jag använt det för den dagen då jag gick in på Wegman-utställningen i Göteborg. Jag hade ingen koll på honom innan, jag var inte speciellt konstintresserad

alls egentligen. Men när jag såg hans bilder på hans utklädda weimaranerhundar, var det som att något klack till i mig.

De såg på mig med sina bleka, uttrycksfulla ögon och sa något. Eller sa och sa, de *kommunicerade* något om jag ska vara mer precis. I hans bilder fanns trettio tusen år av gemensam historia, nedkokad till ett motiv. Vår äldsta och bästa vän, som gått, sprungit, vilat, jagat, vaktat, lekt och larvat sig vid vår sida genom årtusendena, såg på mig – ibland iförda tenniskläder, ibland kostym och slips, ibland peruk och glasögon – och kommunicerade klart och tydligt att »vi hör ihop«.

GENOM ATT SÄTTA sina hundar i mänskliga situationer och kläder, sätter William Wegman fingret på exakt vilken relation vi har till hundarna. De är våra ständiga följeslagare, de gör som vi säger och de har förändrats för vår skull – men de är fortfarande individer. De har en integritet, trots att de vill vara oss till lags. Deras integritet är inte som vår integritet, men den finns där. När vi respekterar den, respekterar de oss. Och då uppstår ett samspel som är helt unikt. Vi har det inte med något annat djur, men heller inte med någon annan människa.

Så titta på bilden här intill. Lägg märke till hundens uppmärksamma, lite vaksamma blick. Hon sitter still för husses skull (och kanske för att få en godisbit). Det här är hennes jobb nu, och hon tar det på största allvar. Det är samma blick som hundar alltid har gett sina ägare: jag litar på dig, så lita på mig.

Att hon har kostym och slips är naturligtvis roligt. Men det är också ett sätt att i ett slag illustrera den mänskliga relationen till hundar: vi går in i varandra. Det går inte att skilja oss åt. Vi hör ihop, vi är ett team.

När jag kom ut från Wegman-utställningen för snart tjugosex år sedan hade jag med mig två saker: en alldeles för dyr t-shirt med Wegman-motiv och en nyväckt övertygelse. Någon dag skulle jag få en egen hund.

Så blev det. Hon ligger vid mina fötter när jag skriver det här. Hon heter Maggie. Tack för henne, mr Wegman. Hon är min bästa vän.

/ KALLE DIXELIUS

Lätt- klätt

Att bli porträtterad avklädd av en proffsfotograf fungerar självförtroendestärkande för många. Jenny Drakenlind är en av Sveriges mest erfarna boudoirfotografer och hon drivs av att skapa sensuella bilder tillsammans med sina kunder. Fotografisk tidskrift följde med på en fotografering.

TEXT **MARTINA STRAND NYHLIN** FOTO **GUSTAV GRÄLL**

den varma sensommarkvällen i ett villaområde i Tyresö utanför Stockholm baxar Jenny Drakenlind ut trädgårdsstolar, matbord och infravärmare ur sitt vita växthus. Medan grannarna på andra sidan staketet tänder middagsgrillen eller tar sig något läskande i sina trädgårdsmöbler förbereder hon växthuset för kvällens fotografering.

Dagens modell Anita Bolin dricker Coca-Cola Zero med is. I sina ljusa underkläder och en lånad kimono väntar hon avslappnat på att det hela ska börja. På bordet ligger flera set med ombytesunderkläder.

– Jag gillar att bli fotograferad på det här sättet, boudoirfotografer är kreativa människor som är öppna för nya idéer. Bilderna blir vackra och de är roliga minnen för mig, säger hon.

27-åriga Anita Bolin har en del erfarenhet av att fotograferas som modell, och även en del erfarenhet av boudoir. Hon har tidigare sett bilder på Jenny Drakenlinds arbete och hon är förväntansfull inför kvällen.

Även Jenny är förväntansfull, hon älskar att göra boudoirfotograferingar.

– Jag önskar att jag kunde jobba enbart med boudoir, men riktigt så stort är det inte ännu i Sverige, säger hon.

Som boudoirfotograf är Jenny Drakenlinds främsta uppdrag att locka fram sensualiteten i kunden och få personen att faktiskt se hur fantastiskt snygg och fin den är.

– Det är lätt att boosta sina vänner, men man är ofta väldigt elak och kritisk mot sig själv. Mina kunder kommer till mig av olika anledningar, men när de går från mig ska de få känna sig starka, fantastiska, underbara och snygga och vackra, säger hon.

Nu kör Jenny i gäng. Anita får först stå rakt upp och ner, fast ändå inte rakt upp och ner förstås, för hon får tillsägelser att svanka, hasa ner kimonon på axeln, byta stödfot, titta över axeln och röra sin hud med fjäderlätta fingrar.

– Jag vill inte se några spända händer, tänk att de ska vara slappa som döda fiskar, säger Jenny.

Snart blir det scenbyte. Jenny hänger upp en stadig gunga i taket. Anita sitter först som man brukar

göra på gungor, sedan grenslar hon gungan som en häst. Himlen spricker upp i ett soldis som gör både fotograf och modell lyckliga.

– Vad jag är ute efter är svanken! Svanka lite mer så här! Upp med handen! Yay! Jag älskar det här, jag skulle kunna hålla på hur länge som helst, säger Jenny.

Redan på gymnasiet började Jenny studera fotografi och hon testade sedan att jobba som fotograf i nästan två år »på den analoga tiden«. Men drömmen om en stadig lön gjorde att hon började jobba med annat. Sista jobbet innan hon blev fotograf igen var på Röda Korsets it-avdelning. Som 38-åring började hon på Fotoskolan Stockholm och under utbildningen 2011 startade hon sitt företag som hon jobbat i sedan dess.

– Jag har bra år och jag har sämre år, men det har hela tiden fungerat, säger hon.

Att hitta sin nisch inom fotografi tog ett tag. Hon avfärdade bland annat barnbilder, sportbilder, djurfotografi och produktstilleben innan hon landade i att det hon gillar mest och är bäst på är bröllopsfotografi, företagsporträtt och boudoir, och hon jobbar ungefär lika delar med varje.

– Jag gjorde min första boudoirfotografering 2012 då en bröllopskund frågade mig om jag kunde fota boudoir. Jag har aldrig gjort något sådant, men jag sa ja, gick hem och researchade, sedan bara körde vi, säger hon.

I trädgården i Tyresö har Jenny och Anita bytt scen igen. Nu ska det tas »covered nude«-bilder i Jennys

DRAKENLIND OM RETUSCH:

»Jag retuscherar aldrig storlek eller sådant som är permanent på en människa om man inte bett mig, typ ett ärr, men om någon väldigt gärna vill ta bort sin kalkonhaka gör jag det. Och om bh-bandet skär in kan jag jämna ut så det inte ser ut att skära in.«

CUSTAV GRÄLL

»En boudoirfotografering är inget man kan sälja till någon som inte vill, man måste vara redo.«

klematis. Anita vandrar bort i kimono mot trädgårdens mer privata delar och väl inkilad i klematisbusken skyler hon först bröstet med händerna, sedan står hon med naken överkropp medan Jenny låter vita blommor och gröna blad dölja bröstvårtorna i förgrunden.

– Om för mycket syns kommer jag att retuschera bort det, säger Jenny.

Anita är en ganska van modell och ser inte särskilt orolig ut. Men när Jenny ska fotografera en ny kund är det väldigt viktigt att ta god tid på sig för att få kunden att känna sig trygg.

– Jag anlitar alltid en makeup-artist som plockar fram den finaste versionen av kunden. Under den en och en halv timme sminket och fixet tar brukar vi prata så vi får chans att lära känna varandra.

De flesta är bekväma med att bli fotograferade.

– En boudoirfotografering är inget man kan sälja till någon som inte vill, man måste vara redo, ha gått igenom den här resan med sig själv innan man hör av sig till mig över huvud taget. De som kommer hit är oftast jättetaggade, säger Jenny.

Kroppskomplex stöter hon förstås på, men Jenny är bra på att välja vinkel.

– Jag försöker vara rättfram: Är det något du känner dig mindre nöjd med? En del säger att bristningar är ok, en annan tycker det är jättejobbigt med överarmar, sådant får man respektera, säger hon.

Jenny kan förstås inte veta exakt hur boudoirbilderna används. Men det hon hör från kunder är att vissa ger dem som gåva till en partner i samband med ett bröllop, andra förstorar bilder och sätter

JENNY DRAKENLIND

NAMN Jenny Drakenlind.

BOR Tyresö.

WEBBSIDA drakenlind.se

INSPIRERAS AV fotograferna Kara Marie, Michael Sasser, Jen Rozenbaum.

FOTOGRAFERAR MED

Canon Eos 5D Mark IV,

Tamron 35 mm f1,4,

Canon 50 mm f1,2.

i sovrummet, andra har en liten hemlig ask med bilder som de tar fram och tittar på ibland. Någon hade sitt boudoirporträtt bakom kläderna i garderoben.

– Men det här är ingen »Only fans«-grej, utan oftast något man gör för att man kommit till en punkt i livet där man ser sig själv ur ett nytt ljus, säger Jenny.

95 procent av de som kommer till Jenny Drakenlind är kvinnor. Många är yngre och tar boudoirbilder i samband med bröllopet, men nästan lika många är kvinnor i fyrtioårsåldern och uppåt som tar bilderna för sin egen skull.

– De kommer i alla storlekar och åldrar. Den äldsta person jag fotograferat var 72, det blev fantastiska bilder, säger Jenny.

Bilderna kan tas i växthus, i trädgården, på ett hotellrum (mot pristillägg) eller på någon vacker plats utomhus. Jenny vill alltid vara ensam med modellen.

– Eventuella medföljande kan få vara med under sminkningen, men inte under fotograferingen. Jag vill inte att de ska ha en publik, det förstör helt vår kontakt, säger hon.

Tillbaka i växthus i Tyresö har Anita bytt till svarta underkläder. Jenny adderar ett halsband av spets, pärlor och kedjor och förevisar på golvet hur Anita ska ligga och svanka med hjässan mot golvet.

– Den här rörelsen brukar många få träningsvärk av efteråt, säger hon, röd i ansiktet efter övningen.

»Det är ett jobb vi gör ihop. Jag petar och hittar detaljer och vinklar.«

Anita är en van modell och vet både hur man tittar och inte tittar in i kameran, men hon är tacksam för alla förslag på poser.

– Och säg till om mitt hår blir för stökigt, säger Anita.

– Jag vill att det ska vara stökigt. När vi är klara här ska det se ut som att ... du har haft väldigt roligt, skrattar Jenny.

Efter att Anita både svankat och legat på golvet med fötterna högt i luften fastnar det lånade halsbandets kedja mellan springorna i växthusets trägolv och därmed sitter även Anita fast. Jenny får lirka en del för att få loss det och några länkar går sönder, men sådant får man räkna med, menar hon, och fortsätter snart fotograferandet.

När Jenny började med boudoirfotografi var det väldigt okänt, men med åren har förståelsen ökat för företeelsen. En del fördomar finns dock kvar.

– En del män tror att det är porr. Det finns de som säger typ: »Hö hö hö, jag kan komma dit och hålla en lampa«, när de hör vad jag arbetar med, säger hon.

Men en boudoirfotografering är egentligen inte en särskilt sexig händelse tycker Jenny.

– Det är ett jobb vi gör ihop. Jag petar och hittar detaljer och vinklar för att få fram kundernas snyggaste jag. Och det behöver inte ens vara lättklätt. Man kan boudoirfotograferas i en täckande kroppstrumpa och ändå få fantastiska bilder, det handlar om attityden, säger hon.

Sedan starten har Jenny ungefär tiodubblat antalet boudoirfotograferingar hon gör varje år till runt 100–150. Numera hittar även män och par till henne ibland. Efter några år med ett kraschat Instagramkonto och många förlorade följare har hon tappat lusten för Instagram, men kunderna hittar till henne ändå.

– De tipsar nog varandra, säger hon.

Förutom att Jenny gillar att stärka sina kunder genom vackra porträtt tror hon att boudoirfotograferandet också har förändrat henne själv.

– Jag är mer nöjd med den jag är nu än när jag var ung. Jag tror det här har gjort mig till en mer ödmjuk människa, som vill må bra och se att livet är här och nu och inte något som händer sedan, säger hon. 📸

På Whitneybiennalen 2024 i New York är det sparsamt med både måleri och stillbildsfotografi men desto fler videoverk. Det blir förutsägbart när man följer en checklista på teman, anser Mattias Lundblad som sett verk om afrikansk diaspora, abortfrågor, queer identitet, ursprung och klimat.

TEXT **MATTIAS LUNDBLAD**

Ovan: Isaac Julien, »Once again... (Statues never die)«, 2022.

Nedan: Carmen Winant, »The last safe abortion«, 2023.

Tryggt men lite tråkigt

Whitney Museum of American Art i New York har sedan 1932 samlat stora gruppställningar av amerikanska konstnärer, först varje år och alternerande mellan måleri och skulptur, sedan 1973 i form av en biennal utan materialrestriktioner. Årets upplaga har titeln *Even better than the real thing*, vilket enligt utställningstexten syftar dels på hur den artificiella intelligensens kommit in och komplicerar vår verklighetsuppfattning, dels på hur förståelse av identitet traditionellt definierat vissa individer som något annat än, och underlägsna, »the real thing«.

Verken av 71 konstnärer har sammanställts av kuratorerna Chrissie Iles och Meg Onli. Ett första intryck är hur ovanligt lite måleri som visas, särskilt med tanke på hur oerhört stark måleriets ställning annars är i amerikansk konst just nu. Biennalen brukar också innehålla en rejäl andel fotografi och ofta bra sådan. I år har stillbildsfotografiet mycket

sparsam representation. Desto starkare är videokonstens dominans. Det är en utmaning att få dessa verk att samsas på en visserligen stor men ändå begränsad yta. Många har byggts in i egna slutna rum med tunga draperier, men verkens ljud läcker ändå in i varandra. För första gången visas verken också på museets hemsida. Ett komplement som för vissa verk fungerar väl. På hemsidan finns också fördjupande videointervjuer med konstnärerna.

Mycket beroende av rummet är Isaac Juliens video- och skulpturinstallation *Once again ... (Statues never die)*. För mig är det en av utställningens höjdpunkter. Här låter konstnären betraktaren vandra runt i och omslutas av ett rum med skulpturer av Richmond Barthé – som var den första afroamerikanska konstnären att visas på en Whitneybiennal – och Matthew Angelo Harrison. På projektorsskärmar visas svartvit rörlig bild och stillbild i fem kanaler med ett återskapat samtal mellan Harlemrenässansens filosof Alain Locke och filantropen Albert C Barnes. Ämnet är förhållandet mellan den

EN ANRIK BIENNAL

Whitneybiennalen är en biennal för amerikansk samtidskonst. Den hålls jämna årtal i New York på Whitney Museum of American Art och visar konst av unga och mindre kända konstnärer. Över 3 600 konstnärer har deltagit på utställningen som först hölls 1932.

Sharon Hayes, »Ricerche: four«, 2024.

afrikanska diasporans konstnärer, modernism och äldre afrikansk skulptur.

Flera av videoverken använder ett dokumentärt bildspråk. Sharon Hayes *Ricerche: four* är den fjärde delen i en serie som spänner över lång tid och använder sig av gruppintervjuer som format. Här berättar en grupp äldre personer som lever utanför könsnormer om sina livserfarenheter. Verket visas på två tv-skärmar omgivna av stolar för publiken.

Inte bara amerikanska konstnärer finns representerade. Jenni Laiti är samisk aktivist och konstnär i Jokkmokk. Hon använder video och performance som medium för en kamp för klimatet och ursprungsfolks rättigheter. I verket *Bivdit luosa máhccat / Asking the salmon to return* kliver hon ner i Tanaälven där laxbeståndet minskat kraftigt till följd av klimatförändringar.

Ett av de få verk som bygger på stillbildsfotografi är Carmen Winants *The last safe abortion*. Det består av 2 700 fotografier i 10 x 15-centimetersformat. Det är bilder av människors vardag i och omkring abortvården. Winant har också tidigare arbetat med ämnen som barnafödsel, kvinnors hälsa och abort. Verket är ett svar på hur rätten till abort sedan ett par år inte längre självklart skyddas i amerikansk lagstiftning, vilket fått stora konsekvenser för kvinnors hälsa och utsatthet. Bildernas vardaglighet och stora mängd är tillsammans betydelsebärande och pekar på hur abortvården är en högst integrerad del av samhällets funktion, medan den på vissa håll beskrivs i extrema termer.

Whitneybiennalens ambition är inte att visa ett tvärsnitt av var amerikansk konst är i dag – det vore förstås en omöjligt stor uppgift. Snarare säger den något om samhällets debattklimat och tendenser i hur man ser på konstvärldens identiteter och tillhörigheter. Under nästan hela USA:s historia har landets konst mest setts som en fortsättning på europeiska traditioner. Det har tagit lång tid, men under något årtionde har landets museer tagit frågan om vidare representation på stort allvar, både när

det gäller vem som visas och ingår i samlingarna, och vem som sätter samman utställningarna. Det gäller också Whitney-museet. Denna justering kan i vissa fall upplevas som en aning klumpigt nyvaken. Samtidigt är den helt nödvändig och ger utrymme åt konstnärskap som annars hade löpt stor risk att hamna i skymundan.

Whitneybiennalen har många gånger haft politisk sprängkraft och drar ibland till sig protester. 2017 krävde exempelvis demonstranter att Dana Schutz målning *Open casket* skulle förstöras, då konstnären är vit och målningen föreställer den döde Emmett Till, den svarta pojke i Mississippi

som 1955 beskylldes för att ha besvärat en vit kvinna och dödades av en lynchmobb. Det ledde till en ganska spridd debatt om vem som har rätt till en berättelse. 2019 bojkottades biennalen av en grupp konstnärer i protest mot den i museiledningen högt uppsatte Warren Kanders inblandning i ett företag som tillverkar tårgas och ammunition. Kollektivet Forensic Architecture gjorde även ett videoverk som pekade ut detta företag och dess roll i statens våld mot migranter vid landets södra gräns.

I år har kontroverserna uteblivit. Frågan är om det säger mest om konsten, samhället eller utställning-

Jenni Laiti »Bivdit luosa máhccat« eller som titeln lyder på engelska »Asking the salmon to return«.

»**Av helheten** upplevs därför något av den trygga men tråkiga känslan man kan få av sociala medier.«

ens sammansättning. Trots att utställningens verk kretsar kring och tar ställning i verkligt brännande frågor som delar USA och utgör avgörande skiljelinjer i det stundande valet kan man sakna en viss friktion.

Min första tanke är att samhällsdebatten till sist har kommit ifatt ämnen som behandlats inom konsten under längre tid. Den andra att bara en del av samhället gjort det, medan andra har gått åt motsatt håll och troligen inte ser biennalen som sin angelägenhet. Av helheten upplevs därför något av den trygga men tråkiga känslan man kan få av sociala medier där man sällan blir utmanad, utan

i stället bekräftar tillhörighet. Det finns en känsla av att man har följt en checklista och utställningen kan sägas reflektera samtalet mer än att leda det, för en publik som redan är bekväm med att tänka i termer som queer identitet och (av)kolonisering.

Det är kanske inte alltid konstens uppgift att reta upp sin publik, och trots allt kräver denna åttioförsta upplaga av Whitneybiennalen en hel del av den. Den starka inriktningen på video och dess linjära format gör att det är en utställning som inte går att skynda sig igenom eller som ger snabba upplevelser. I stället smyger den sig på, och avkräver besökaren hårdvalutorna tid och reflektion. 📺

Ur Hannah Modighs serie
»Hurricane season«. Alla
hennes arbeten cirkulerar
runt arv, minne och tid.

Om att utsätta och utmana

En konversation på Facebook då Anna Strand och Hannah Modigh tyckte olika ledde till en brev-växling. De är båda fotografer och lärare men har olika infallsvinklar på fotografens makt och vad man kan utsätta sig själv och andra för. I brevformen möts de.

TEXT & FOTO

ANNA STRAND & HANNAH MODIGH

Kära Anna

Jag har tänkt på vår korta konversation på Facebook och på att jag aldrig svarade på din fråga, så jag skriver ett brev i stället. Nätet är så medeltiden. Någon ställer sig på en låda för att uttrycka en åsikt och får då en tomat i fejan. Ett brev är mer poetiskt och jag hoppas vi kan lära oss av varandras erfarenheter och tankar.

Det jag skrev på Facebook var att jag hade en annan upplevelse runt samma uppgift vi fick i skolan: att fotografera en främling. För mig var det inte svårt, för jag längtade efter den. Jag hade gjort det även om jag inte fått uppgiften. Att fotografera människor jag inte känner, är som en religion för mig. Jag tror på det så starkt eftersom jag har upplevt och lärt mig så mycket av det. I vårt samhälle är verkliga möten det enda sättet att motverka polarisering. Vill man fotografera människor, och inte bara dem man har närmast runt sig, måste man få verktyg. Man måste träna, precis som när man fotograferar stilleben eller lär sig söka i arkiv. Med rätt vägledning kan det för vissa vara en uppenbarelse att fotografera en främling på samma sätt som att man hittar sin praktik på något annat sätt.

Med det sagt så fanns det några under min skolgång som genom sina auktoritära positioner fick oss elever att utsätta oss för saker vi inte var mogna för. Vi kunde få en påtaglig känsla av att vi inte hade pushat oss tillräckligt och några av oss hamnade i situationer som kunde ha blivit farliga. Jag hade tur som inte blev mer skadad i de situationer jag nyfiket och lite naivt kastade mig in i.

En sak som hjälpte mig under mina skolår var att jag sökte upp personer utanför skolan. Jag har alltid haft ett gäng av kvinnliga mentorer som vägde upp det machoframfusiga. Ett tag höll jag på att förlora mig helt i ett bildspråk som premierades då. Men de gränslösa lärarna är inte lärare längre och jag upplever inte att klimatet är det samma i dag.

En stor lärdom var att jag fick lära mig vad jag absolut inte ville, och det är här mycket av utvecklingen äger rum. Alltså i själva motståndet. Att det också kan handla om att gå vilse för att veta vilken väg man vill gå. Att ibland kasta sig ut utan att veta var man landar och lära sig på vägen. I Indien träffade jag en konstnär som hade gått på workshop med den franska fotografen Antoine d'Agata. Den konstnären fotograferar totalt annorlunda än d'Agata, han hade fått kursen genom en välgörenhetsorganisation för konstnärer i ekonomiskt eftersatta länder. Han var osäker på om han ens skulle gå då han inte gillade hans arbetsmetoder. D'Agata hade fått honom att gå igenom en sorgprocess, genom att uppmuntra honom att gå i mörkret, längs en landsväg. Han var rädd för mörker. Efter det blev han buddhist och sa att det var den viktigaste undervisningen han haft. Tänker också på Tuija Lindström som, har jag hört av flera, var den absolut bästa läraren. Men med hennes metoder och förhållningssätt hade hon antagligen inte fått undervisa i dag. Men vilka konstnärer som kom ut

från hennes klasser! Vad jag menar är att alla lärare och all undervisning inte är för alla, för vi är olika och vill olika. Det bästa är om man har flera lärare med olika praktik så man kan se skillnaden och hur olika sätt det finns att uttrycka sig på.

Så vad lärde du dig av uppgiften? Vad tänker du om det jag säger om att utsätta sig? Vad anser du om begreppet övergreppsetetik, existerar det? Vad önskar du debatten skulle handla om? 📧

ALLT GOTT OCH GLITTRIGT / Hannah

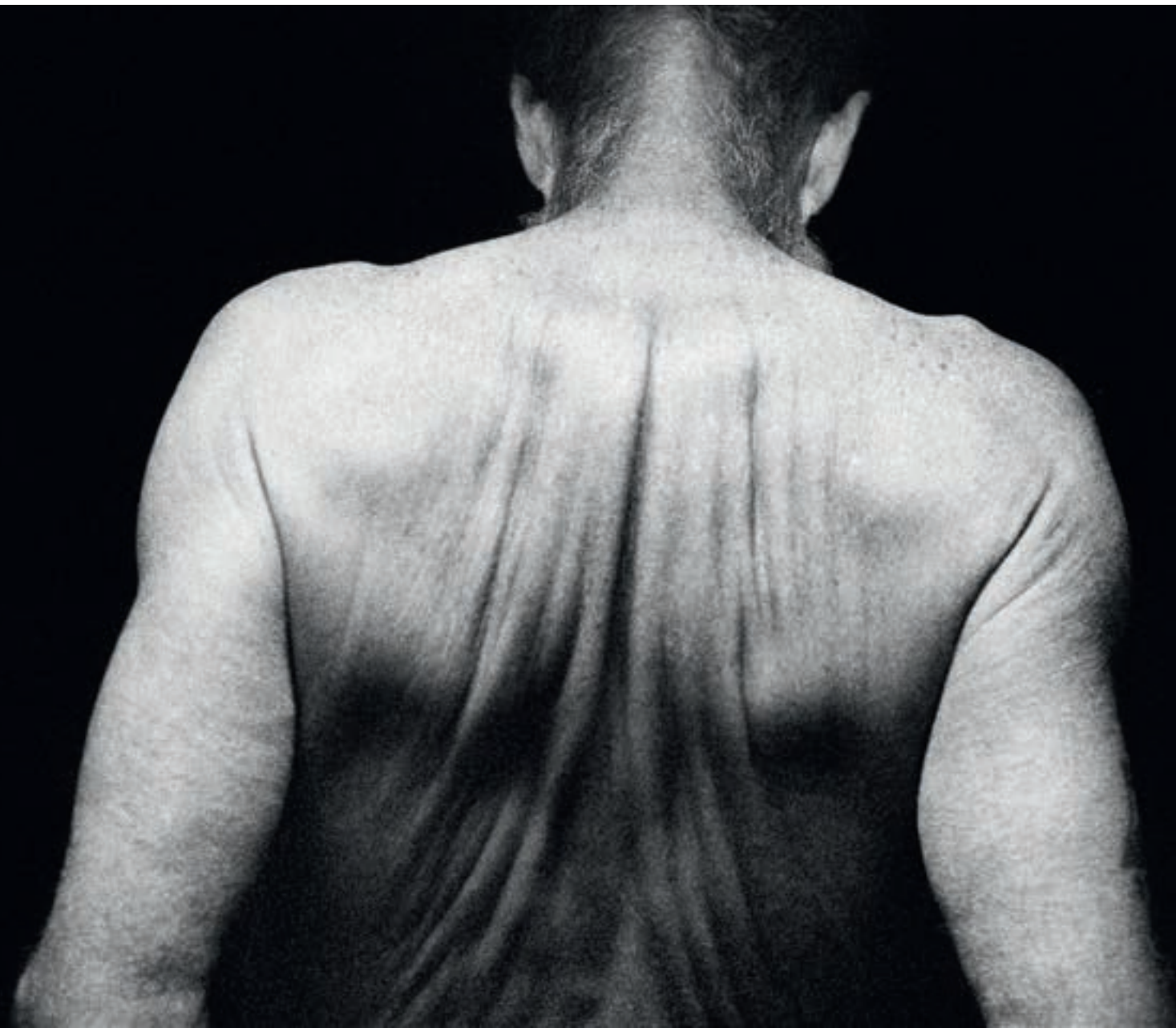
Kära Hannah

Du och jag skriver till varandra, men för mig handlar det inte enbart om dig och mig. Jag önskar att den här brevväxlingen kan få handla om de strukturer och roller som finns innanför och utanför fotovärlden. Kanske är det så att dessa blir särskilt tydliga inom vissa fotografiska genrer och vissa fotografiska utbildningar där man förväntas utsätta sig. Vad tänker du om det? För mig är det tydligt att man har olika förutsättningar att utsätta sig som fotograf och människa beroende på vem man är och vem man möter. Och att den medvetenheten har saknats och kanske fortfarande saknas hos en del lärare inom fotografisk utbildning, liksom en tydlighet kring den egna positionen i förhållande till studenterna.

På tal om genrer, så har det på senaste tiden skrivits om »fotofoto« kontra »akademiskt fotografi«, i artiklar och på sociala medier. Jag vet inte om jag förstår vad det ena eller det andra betyder. Är det så tydligt uppdelat i praktiken? Parallellt med min konstnärliga verksamhet arbetar jag som lärare i fotografi vid HDK-Valand i Göteborg. Våra studenter rör sig mellan och bortom de två ytterligheterna som pekas ut och det välkomnar vi. Men oavsett hur de arbetar pratar vi både i handledning och kritikklasser om etiska frågor, ansvar och personligt risktagande.

Du är precis som jag lärare och vi har båda varit studenter. Vi och många andra före och efter oss har fått i uppgift att fotografera en främling. Inget fel på uppgiften. Jag tycker, liksom du, att den är riktigt bra. Helt säkert för att ett skäl till att jag började fotografera var och är en nyfikenhet på andra människor, världar och idéer. Men i handledningen leddes jag i en riktning som försatte mig och den jag fotograferade i en situation som väckte obesvarade frågor då och nu. Läraren gav mig rådet att gå tillbaka och be den äldre man som jag fotograferat att klä av sig på överkroppen för att hen ansåg att bilderna skulle bli mer tidlösa då.

I min senaste bok och utställning har jag vänt tillbaka till de bilder jag tog. Inte för att händelserna traumatiserade mig, utan för att de belyser något bortom min personliga upplevelse. Generella strukturer och hur de roller vi balanserar inom oss är inte strikt åtskilda eller svartvita varken för oss själva eller för andra. Som fotograf i vissa genrer förväntas man utsätta sig, som ung kvinna inte. I en domstol kan det komma att hållas emot en kvinna att hon befunnit sig

Ur Anna Strands »The Assignment«, 2023.

»Men det finns onekligen flera exempel på övergreppsetetiker genom fotografiets historia.«

på en särskild plats, att hon frivilligt gått dit, om något händer. Jag minns efterspelet till mordet på journalisten Kim Wall. Då fanns en obehaglig underton i kommentarsfält och privata konversationer av att hon gjort fel som stigit ombord på Peter Madsens ubåt. Att hon steg ombord som journalist hamnade i skuggan av det faktum att hon också steg ombord som kvinna.

Mitt verk *The Assignment* tar avstamp i tolv återfunna, analoga småbildsfilmer. Åtta fotografier samt ett kontaktark har valts ut. Dessa varvas med korta texter. Jag funderar i textens nutid över varför jag censurerade den sista filmen då, för 23 år sedan.

Mellan bild och text har jag lämnat utrymme till läsaren att fylla i, känna och tänka. Kring hur olika roller krockar över tid och rum: till exempel att vara ung kvinna, student, modig fotograf, duktig flicka, offer, förövare och medelålders. Hur är det att som student vilja bli läst som fotograf, men att tolkas främst som kvinna? Många läsare har bekräftat att verket öppnar upp för något som de känner igen. Att de delar liknande erfarenheter från fotografisk

utbildning och andra situationer. Jag är glad att du inte upplevt något farligt under din utbildningstid, men det låter som att även du till viss del känner igen dig.

Jag vet inte om en övergreppsetetiker finns i den dokumentära genre jag tror att du syftar på med din fråga till mig, men det finns onekligen flera exempel på övergreppsetetiker genom fotografiets historia, rasbiologiska bilder är kanske de tydligaste. Men för att återkomma till dokumentärfotografi, med några av de erfarenheter som kommit upp kring fotografisk utbildning är för mig inte steget långt till att undra vad som utspelar sig före och efter, samt utanför bild i vissa konstnärskap.

Jag (och jag tror vi!) vet att det att fotografera i sig kan vara att begå övergrepp. När jag för 23 år sedan censurerade den sista filmen som nu blivit kontaktark i *The Assignment* hade jag en oklar känsla av att något dåligt hade hänt. Jag kände skam, vagt tänkte jag att det kanske berodde på att jag blivit utsatt för något ... av någon. När jag i närtid

ANNA STRAND

FÖDD 1979.

GÖR Konstfotografi och böcker.

UTBILDAT SIG PÅ

Fotokolen Fatamorgana, Högskolan för fotografi (HDK Valand).

UNDERVISAR PÅ HDK Valand.

HANNAH MODIGH

FÖDD 1980.

GÖR Konstfotografi och böcker.

UTBILDAT SIG PÅ

Fotokolen Fatamorgana, Nordens Foteskola, Kungliga Konsthögskolan.

UNDERVISAR PÅ Gamleby.

skrev texterna i verket tänkte jag att om någon utsatte mig för något så var det främst läraren och sedan jag själv, inte mannen som jag fotograferat. Kanske var det så att jag begick, och nu åter begår, ett övergrepp genom att publicera bilderna? Efter många övervägande tar jag en medveten risk för att påbörja ett samtal bortom mig själv och min personliga erfarenhet. Verket är ett sätt att utöva motstånd, med 23 års fördröjning, mot strukturer och lärare som varit vårdslösa med det förtroende studenter gett dem.

Då, under genomgången av bilderna, sa en medstudent att det såg ut som att jag fotograferat en älskare. Naket såg i det här fallet nära ut, men var det definitivt inte. Att naket betydde nära, var en föreställning som låg och bubblade under ytan genom den här utbildningen. Av flera lärare uppmuntrades vi mer eller mindre mellan raderna att fotografera oss själv och andra nakna. I dag hade jag haft många frågor att ställa till främlingen som jag inte hade en tanke på då. Jag sörjer att jag inte handledes att vara mer nyfiken på honom, mannen som jag inte kunnat återfinna. Allt jag vet är hans förmann. Närmare än så kom jag inte.

Anser du att nakenhet kan vara ett sätt att komma nära? Har det varit ett verktyg i din praktik och är det en metod du tycker fungerat för fotografer du inspireras av? Har du använt dig av nakenhet av någon annan anledning än att komma nära?

Slår det någon gång över till övergreppsetetik för dig, naket eller ej, inom den dokumentära eller andra fotografiska genrer? 🗨️

ALLT GLITTRIGT OCH GLATT / Anna

Kära Anna

Tack för att du blottar strupen här med mig, i dessa brev. Jag kommer röra mig runt själva »att utsätta sig«. Så känns det för mig, med ett dåligt text-självförtroende.

Jag är helt överens med dig om att elever är olika, att man som lärare måste vara lyhörd och ge dem verktyg, för att de ska utvecklas åt sitt eget håll.

Något som underlättat för mig i min konstnärliga praktik: att som tonåring i hemtjänsten komma in till någon i ett mörkt hem och sedan duscha personen själv. Jag upplever att det gjorde förutsättningarna att fotografera främlingar lättare. Textbaserade uppgifter däremot skrämde mig mycket mer, för jag hade undvikit det.

Du tar upp viktiga frågor i *The Assignment*. I kreativa utbildningar har det varit lättare att utnyttja att elever använder sig själva. I öppenheten som krävs för att utforska sig själv kan det även finnas en gränslöshet. Uppgifter kamouflerades och ingen satte ord på hur sårbar man kunde vara. Med det sagt så behövs vissa uppgifter för att sätta en i kreativt spinn. Känslan av att inget är tabu, att man kan visa allt, öppenheten, tycker jag är jätteviktig på konstskolor. Vi kunde diskutera hur ljuset föll på könshår, rent estetiskt och det fanns en frihet i det.

Att diskutera gränslösa relationer mellan elev och lärare hade vi behövt runt millennieskiftet,

då fanns det män som behandlade kvinnor som att de skulle förföras eller förgöras. Vi kan tacka de kvinnor som då stod upp och gjorde skillnad, för de fanns, även om de då var ganska ensamma. Nu känns det som vi diskuterar saker som hänt tidigare. Eller upplever du att det fortfarande är ett problem i dagens utbildningar? När du skriver att du vill att debatten ska handla om roller och strukturer, menar du då kring elever och lärare eller de strukturer som vi fotograferar fotograferar?

Jag har hört många lärare säga att man ska utsätta sig och jag har säkert sagt det, om inte borde jag säga det. Så mycket att bara vara konstnär handlar om att utsätta sig: fysiskt, ekonomiskt, visa sin blick, visa sin familj, experimentera med farliga tekniker/material, få kritik, röra känsliga ämnen med mera. Konst utvecklas genom att konstnärer tar risker.

Jag tänker till exempel på Mike Brodies arbete *A period of juvenile prosperity* då han följde med tåghoppare. Jag utgår från att det innebar fysiska risker, men om han inte gjort det hade verket blivit något annat: observerande, voyeuristiskt och fränkskilt.

Den personliga dokumentära tradition som byggs på ett utforskande av att vara människa, kräver att man är nära, lever med, skapar förtroende, ger av sig själv, får en egen relation för att förstå.

Men den största utsattheten när man fotograferar människor är den känslomässiga. Min erfarenhet är att det krävs tunn hud för att känna in dem man ska fotografera. Har man den öppenheten då går känslorna rakt in och stannar där. För mig är det den största utsattheten. Hur tänker du runt utsatthet? Jag är nyfiken på hur utsatthet ter sig utifrån din praktik.

Jag reflekterar ofta över fascinationen av nakenhet som finns i foto, måleri, skulptur av både män och kvinnor. Vissa fotografers vilja att fotografera naket för nakenhetens skull, kvinnor som är bundna, nakna modeller i högklackat, gynekologiska vaginor tagna ofta i kontrastrik svartvit. Men jag ser inte dessa bilder som övergrepp; övergreppsetetik antyder att ett brott begåtts och om det inte är fallet så är det enligt mig ett alltför grovt begrepp. Det finns absolut ett uppskruvat tempo i en viss estetik, likt hårdrock skriker ut och kan kännas brutal, då fotografi och kanske speciellt inom dokumentära genrer spelar på en realism. Om det då skildrar människor i deras egen miljö, kan det lätt kännas konstruerat och bli förvirrande.

Men om man i stället ser bilderna som syskon i samma familj som Caravaggio, Goya, Lars Norén, då tycker jag att de är lättare att ta in. Det kan vara ett sätt att beskriva relationer, psykologi, känslor, demoner, en konstnärs egen tolkning av en händelse eller konstruktion av en händelse.

För mig så slutar inte en intressant bild i ramen, den går igenom bildens yta. Att ifrågasätta och fantisera vidare, känna sig mindre ensam, är enligt mig lyckad konst. Fotografi undersöker vad det är att vara människa, med allt vackert och fult. Själva mångfalden gör världen rik. Jag upplever att vissa röster i samtiden vill ta bort viss konst, som att den inte ska ställas ut. Den typen av åsikter om vad som är rätt och fel kan påminna om hur det kan vara i en sekt. Var man »fel« i Knutbysekten fick man sova utomhus. Så kan det kännas lite i ett ängsligt

konstklimat, att det blir ett snävt konsensus om vad som är rätt och fel. Som att konsten måste följa samhällets normer, och ha en ok-stämpel på röven. Vad tänker du runt det?

Du frågar mig om nakenhet kan vara ett sätt att komma nära. Intimitet är nödvändigtvis inte naket, mitt arbete *Archive of longing* är ett exempel som känns nära. Men jag har fotat mycket naket, mig själv, mina vänner, familj och människor jag inte känt innan. Jag anser inte att nakenhet är ett sätt att komma nära. Kanske är det en barriär att komma över för att studera kroppen, ungefär som kroki, men för mig är det inte själva nakenheten som skapar intimitet i en bild. Ibland måste man fota sig ur stereotypiska bilder, låta sig ta bilderna för att sedan kunna hitta det man egentligen vill säga. Nakenhet kan också visa en distans. Jag använder huden för att visa en historia och för att nakenhet är en del av livet. Att aldrig fota naket vore (utifrån mitt sätt att jobba) som att ta bort en del av verkligheten.

Jag ser en tydlig trend att idébaserade projekt stöttas och ställs ut mer, att bilden underordnas konceptet. Ytterligare ett stipendium för forskning om fotografi, när fotokonstnärer inte ens kan överleva på sitt yrke. Det är detta jag upplever som en akademisering av konsten. Teoribildningen och syftet är viktigare än fotografiska arbetsprover. Ett akademiskt kodat språk som inte är särskilt inkluderande. Du som har det runt dig, om du har möjlighet att beskriva utifrån ditt håll, vore det guld. 🏆

ALLT GOTT MED EXTRA GODIS PÅ DET / Hannah

Kära Hannah

En av dina bilder dyker upp i mina tankar när du skriver om nakenhet som en del av livet. Den utspelar sig i ett rum på ett ålderdomshem eller ett sjukhus. Någon som jag tror är din mormor eller farmor ligger bortgängen i sängen. Bredvid står du naken och gravid. Konstruerat eller kanske inte. Spontant och galet. Någon skulle kanske kunna tycka att du vanhedrar en död, jag tycker till viss del det och samtidigt tvärtom. Det jag återkommer till är det makabra och samtidigt helt logiska i att ställa sig naken där. Jag vet inte om du gör det mest för din eller min (betraktarens) skull. Allt med den bilden utmanar mig.

Du frågar hur utsatthet tar sig uttryck i min praktik och jag märker att jag värjer mig. Kanske är jag

»Jag använder

huden för att visa en historia och för att nakenhet är en del av livet.«

rent generellt mer intresserad av att bli utmanad och utmana andra än att bli utsatt och utsätta andra. Orden utsatt och utsätta antyder för mig våld: psykiskt, fysiskt och sexuellt. Det vill jag bort ifrån.

Jag tycker att det är superintressant att du föreslog att göra det här med mig och samtidigt erkänner att du känner dig väldigt utsatt och osäker i ditt skrivande.

Att skriva detta, samt att skriva som del av ett verk, är en utmaning för mig. I verket *The Assignment* var det en utmaning att skriva fram att jag var den student som blint och okritiskt lyssnade på läraren. Att det tog hela 23 år innan jag hade verktygen för att ifrågasätta och att, utöver min egen utsatthet, våga tänka på mig själv som potentiell förövare. Samtidigt använde jag bara mig själv som exempel. Att tänka så visade sig vara en del av utmaningen för att få till ett verk som inte blev för privat eller känslomässigt.

Du skriver att debatten kring gränslöshet mellan student och lärare hade behövts vid millennieskiftet och att vi nu talar om saker som hände för länge sedan. Vi är nu själva lärare och det talas bland annat om saker som hände då, när vi var studenter. Vilka problem som finns i dagens fotoutbildningar vill jag hellre se att nuvarande studenter svarar på. De har perspektiv som vi lärare – hur icke-auktoritära vi än vill vara – inte har tillgång till.

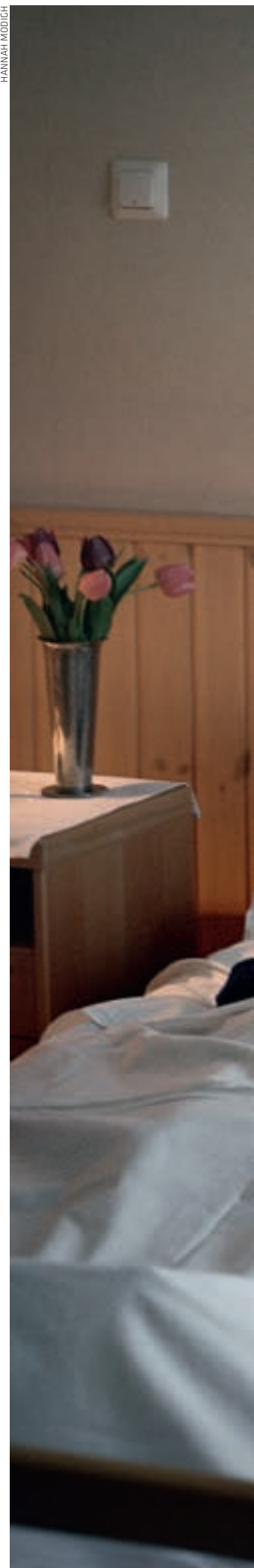
Jag tänker att de som utsätts för övergrepp talar om eller när de är redo. Ibland sker det i realtid, som för några år sedan, på skolan Fatamorgana i Danmark (där vi båda har gått). Ibland tar det många år innan utrymmet för att tala och bli lyssnad på uppstår. Annat förblir o-berättat. Jag tycker att det känns märkligt att argumentera för att det skulle vara för sent eller att det skulle finnas en särskild tid för att prata om sådana här saker. I efterspelet till Sonias Hedstrands recension av Anders Petersens utställning på Hasselblad (10 februari–15 september 2024) har berättelser från tidigare studenter i fotoutbildningar dykt upp i kommentarsfälten.

I en längre text har någon skrivit att »vi« (den etablerade fotovärlden) länge haft konsensus kring att en viss typ av fotografi är sexistisk och lite korkad. Men vad hjälper det om just de fotograferna samtidigt presenteras som genier i andra sammanhang utanför den innersta cirkeln? Att de (till exempel studenter) som inte känner till den outtalade samstämmigheten, inte kan ta den särskilda hänsyn som verkar finnas att ta för ett »vi«. Ett sexistiskt och lite korkat fotografi behöver inte, men skulle kunna, inkludera en sexistisk och lite korkad process eller pedagogik. Jag menar inte att någon ska bli »cancelled«, men efterfrågar öppnare och ärligare diskussioner, mindre konsensus och ångslighet kring att göra sig ovän.

Du spinner vidare på något jag skrev i mitt första brev om vad som utspelar sig före och efter, samt utanför bild i vissa konstnärskap och beskriver då träffande en del av det som sker när jag tittar på din tidigare nämnda bild:

För mig så slutar inte en intressant bild i ramen, den går igenom bildens yta. Att ifrågasätta och fantisera vidare, känna sig mindre ensam ...

Jag vänder tillbaka till din bild och fantiserar om vad som rörde sig i ditt huvud innan du klädde

Ur Hannah Modighs serie »Delta«.

Ur Anna Strands »The Assignment«, 2023.

»Att bli utmanad
genom att se någon
annan bli utsatt är en
svår sak att svälja.«

av dig, om att vårdpersonal kom in i rummet när du precis fotat färdigt, om vilka känslor det väckte hos dig, om vad du gjorde då och vart du gick när du lämnat henne. Sedan tänker jag på min farmor som också dog när jag var gravid: Hade jag klarat att ta en liknande bild? Vad hade det gjort med min känsla och mitt minne av situationen?

Jag håller med andra ord med dig: ett fotografis styrka är bland annat och ibland det vi inte ser, utan fantiserar. Det vi anar att fotografen riskerat. Men jag var egentligen ute efter något annat, närmare bestämt att misstänka att någon i bild utsatts för ett verkligt övergrepp före eller efter fotografieringsögonblicket. Misstänker jag det, drunknar bilden i obehag. Att bli utmanad genom att se någon annan bli utsatt är en svår sak att svälja och acceptera, det eggas inte mig. En konst som (som du skriver) måste följa samhällets normer, och ha en (som du skriver) ok-stämpel på röven låter å andra sidan dödstråkig.

Jag tror på konsten som en plats för att utmana gränser och konsensus, utan att för den sakens

skull utsätta någon för verkliga övergrepp. Det gäller även för konstkritiken och det är delvis därför jag uppskattar den recension av Sonia Hedstrand som lett fram till den här brevväxlingen. Jag hörde en vass kommentar kring hennes text: »Vadå då? Hon har gjort precis det som efterfrågats av hennes kritiker, (inte fotat) men skrivit med kuken.«

Och vad betyder det, att »fota med kuken«? Att fota med magen, föreslår någon på Facebook. Jag föreslår att lärare börjar att be sina studenter, kvinnliga som manliga, att fota med fittan och snigla sig fram, när de egentligen menar att studenterna ska följa sin magkänsla. En logisk, men eventuellt lite förvirrande metafor, särskilt om nakenhet är ett återkommande spår i lärarens egen praktik.

Rent hypotetiskt tror jag förresten att rådet att fota med fittan (fast då med utgångspunkt från vad studenten, inte läraren, tidigare fotograferat) kunde vara relevant och produktivt i vissa fall.

Ursäkta min grova, ej akademiska ton. Jag är akademiker men utan akademisk familjebakgrund.

Ur Anna Strands »Nagoya Notebook«, 2014.

Ur Hannah Modighs serie »Archive of longing«.

För mig var det en stor utmaning att göra mig hemmastadd i en akademisk miljö, men med tiden fick jag tillgång till en fototeoretisk och fotohistorisk grund, ett språk som jag inte hade med mig hemifrån.

För att raljera: På Fatamorgana lärde jag mig att anpassa mig till andras fotografiska viljor, för att sedan revoltera. På Högskolan för fotografi lärde jag mig att verbalt och skriftligt argumentera för min fotografiska vilja, för att sedan ta reda på vilken den var.

Det jag skrev i min kandidat- och masterutbildning var mer essäistiskt än akademiskt och starkt kopplat till min fotografiska process. Så ser skrivandet i MFA-programmet i fotografi på HDK-Valand fortfarande ut, samtidigt som programmet också är forskningsförberedande.

Alla vill och kan säkert inte forska, men den konstnärliga forskningen har öppnat ytterligare ett spår för oss fotografer. Det har jag svårt att se som något negativt. Precis för att det som du säger är svårt att överleva. De av oss som inte har/får pengar på annat sätt behöver åtminstone i perioder av våra yrkesliv ytterligare jobb, kanske som kommersiella fotografer, polisfotografer, museifotografer, pedagoger, kuratorer, skribenter. Och forskning kan vara en ytterligare väg att gå för de som trivs i ett skrivande, parallellt med fotografiet.

Jag tycker mig se att det finns plats för ett brett spektrum av fotografi i olika utställningsrum, i samarbeten med olika förlag, och i olika forum. Även om konkurrensen är hård. Men den snäva indelningen »fotofoto« kontra »akademiskt fotografi« speglar inte min verklighetsbild.

När det gäller stipendieansökningar så är min erfarenhet att det oftast gäller att ganska konkret beskriva vad man har gjort eller planerar att göra. Det tycker jag är en rimlig motprestation utöver arbetsprover och uppvisad yrkesverksamhet. Sedan råkar jag säkert också på stipendier som jag inser inte är för mig, till exempel flera med dokumentär- och porträttnriktning. Dem kan du söka, så siktar jag in mig på de där arkiv- eller forskningsbaserade. Vi kan tipsa varandra!

Liksom du har jag jobbat som vårdbiträde och personlig assistent, första gången som tonåring, sedan parallellt med mina studier och under mina första år som timanställd lärare vid Malmö högskola och nyutexaminerad konstnär. Till en början kände jag mig utsatt, särskilt i hemtjänsten, men med tiden insåg jag även vårdtagarnas utsatthet och att den, för det mesta, vida överskred min egen.

Roller, strukturer och maktrelationer är inte tydligt definierade, enkla att avkoda eller konstanta över tid. Varken i samhället, i våra liv eller i vår uppfattning om oss själva. Vad jag vill lyfta i *The Assignment* är relationen mellan lärare och student, mellan fotograf och den som fotograferas, mellan kvinna och fotograf i samma kropp, mellan mitt 21-åriga och 45-åriga jag, och så vidare. Att synliggöra den instabilitet och alla korskopplingar som finns mellan dessa roller kan vara ett sätt att närma sig andra med en medvetenhet om den egna aktuella positionen. Det kan vara till stor hjälp, samt fungera som en drivkraft för lärare, studenter och i vilken konstnärlig praktik som helst. Även om man

»Att stå upp för sig själv och andra genom att få övergrepp bekräftade; vad jag uppskattar modet i de berättelserna.«

i allt pedagogiskt och konstnärligt arbete stundtals också behöver gå på magkänsla.

Jag fortsätter att undra om ditt fotografi var ett spontant infall och vill hellre fortsätta undra än att veta. Allt ska inte förklaras och besvaras. Med det sagt anser jag att ett visst mått av analyserande och teoretiserande både i delar av en konstnärlig process och kring ett eget färdigt fotografiskt verk är utmanande, hjälpsamt och produktivt. Jag är säker på att det går att göra med och utan ett akademiskt kodat språk.

Nu återgår jag till din bild och låter den verka. 📷

MED ALL RESPEKT (FORTSÄTT SNIGLA) / Anna

Kära Anna

Jag håller med om att vissa berättelser måste få mogna fram. Att stå upp för sig själv och andra genom att få övergrepp bekräftade; vad jag uppskattar modet i de berättelserna. Det finns även för mig manér och bilder som jag värjer mig mot, som du så genialt beskriver med en bild som drunknar i obehag. Även om jag anser att Sonias recension är lite missriktad i vissa saker den ville säga och jag inte ser det hon ser i bilderna, så uppskattar jag hennes röst, att hon svär i kyrkan, att hon fått oss att mötas i dessa brev.

Jag känner syskonskap till en bild i din bok *Nagoya Notebook*. En bild som så enkelt och direkt beskriver hur det är att leva. En svartvit bild, en man på en gata i Japan. På hans bröst är det en vit fläck, en droppe av en vätska, kalk, fingeravtryck eller är det fränt av tiden? Nedanför bilden står det: »This is what time did to my heart.« Så var känslan när jag tog bilden på mig och min farmor. Hon dog samma dag som min son skulle ha fötts. Enda sättet att förklara hur jag kände var att ta bilden, naken, till mina systrars förskräckelse för att de skulle behöva förklara för vårdpersonalen.

Skulle gärna diskutera vidare, det finns mycket i ditt senaste brev, men inser att vårt redaktionella utrymme för denna gång nått sin gräns. Vi gräver oss fram till en kärna och inser att vi är mer lika än vi trodde, men vi visar också vikten av att ha olika åsikter. 📷

VI SES I SNIGELSPÅRET. MED ALL RESPEKT / Hannah

Presentabla unga vuxna

Välartat och oproblemiskt när unga skildras.

Kid Life

Kuba Rose

2066 PUBLISHING, 2024

Form: Johanna Lundberg och Judith Rytz

NÄR JAG VAR TJUGO tyckte jag att trettiåringar var föredettingar. Men det har givetvis hänt en del sedan dess. Jag har blivit äldre, medelålders närmare bestämt, och betraktar inte längre personer som är födda på 60-talet som stenålders-människor. Skam vore det annars. Men även om jag inte är någon ungdom längre kan jag inte undgå att bli förvånad över hur sofistikerat dagens tjuugoåringar betar sig när de träffas ute. Tre-rättersmiddagar tycks ha gått ned i åldrama och

subkulturella attribut har blivit mindre vanliga.

Jag överrumplas av sådana tankar när jag bläddrar i Kuba Roses bok *Kid Life*, som innehåller just bilder av unga vuxna. Deras ansikten är omärkta och oskuldsfulla, ändå hade de säkert tagit illa upp om någon hade berättat för dem att de ser ut som »barnrumpor«. De lever ett till synes avslappnat liv och till och med när de borstar tänderna verkar de ha kul. En del av fotografierna är korniga och dimmiga, som om de togs i ett förälskat eller berusat ögonblick, medan andra är desto skarpare. Porträtt varvas med rena landskapsbilder, som den av en nattlig sommarvik där »kidsen« kanske har badat, eller interiörer

med uttorkade och bortglömda krukväxter.

DET ABSOLUT STARKASTE fotografiet föreställer en yngling med mörkblå ögon och loj, halvöppen mun. Han ser både drömmande och kaxig ut,

även när bröst och hud blottas. Inga kaskadspyor eller pinsamma missöden så långt ögat kan nå. Ingen klump i magen. Min föreställning om samtidens unga vuxna bekräftas: man bör alltid visa sig från sin presentabla sida, även när man är lite

»Inga kaskadspyor eller pinsamma missöden så långt ögat kan nå.«

och gör därmed betraktaren – i detta fall mig – osäker. Detta porträtt inleder boken och författaren Sara Gordan, som har skrivit en tillhörande essä, ägnar det visst intresse. Men i övrigt är Kuba Roses bildserie relativt välartad och oproblemisk,

»busig«. Gud nåde om något ofördelaktigt sprids på sociala medier!

På så vis kan jag inte säga att *Kid Life* gör mig direkt nostalgisk. Men den är onekligen fotogeniskt vacker. Ett barn av sin tid.

/ SARA ARVIDSSON

Med envishet och hoppfullhet

Johanna Syrén skildrar människor som drar när andra dragit.

Av jorden

Johanna Syrén
TALA OM TYSTNAD, 2024
Form: Karl Stefan Andersson

TYNGDLAGEN. Till sist vinner den, och de silvergrå ladorna och uthusen i Johanna Syréns fotografier kollapsar. Blir med sina brädhögar kvar likt strandade vrak på land. Detta är det ena motivspåret i hennes bok *Av jorden*, dessa byggnader fotograferade med en ömsint värdighet. »Nu står de där som monument över en svunnen tid«, skriver Samantha Ohlanders i sin kommenterande text. »... Som tysta betraktare av tiden.« Ett slags vittnen alltså, menar hon. Till allt som försvunnit som följd av centraliseringen av makten och jobben till städerna. Men också vittnen till livet som människor på landsbygden fortfarande lever. Storbönder, skogsbrukare. Extraknäckande odlare, smärre djurhållare. Och det är porträtt av just dessa människor som är bokens andra, mellan bilderna av ladorna, inflätade sfär av motiv.

Syrén kan sägas vara del av en urbaniseringskritisk fotografisk tradition med föregångare som den norr-

ländska landsbygdens skildrare Sune Jonsson. Båda visar de människor som är kvar när andra dragit eller dragits därifrån. Men där Jonsson skapade porträtt med en melankolisk känsla av klassiskt måleri, är Syréns estetik av ett annat slag. I hennes bilder står nästan uteslutande de porträtterade i grupp eller ensamma i mitten av bilden, blickande rakt in i kameran. Himlen är mulen, skuggorna få. En konsekvent socialrealistisk estetik som kräver lite längre tids betraktande för att blomma ut. Då ser man detaljerna. Miljöernas och klädernas ledtrådar. Djurens sorglösa idisslande.

Ett dokumentärt och fotografiskt lyckat tjuugoårigt projekt alltså, med bilder av människor präglade av envishet, hoppfullhet, ibland gripande uppgivenhet. »Jag har alltid varit en småskalig bonde med bara femton kossor eftersom det har fått mig att må bra. Men jag har nu fått ta det smärtsamma beslutet att lägga ner verksamheten och sälja korna«, säger Torsten Hansson på sin gård. Och där står han i diset i snön på sin gård. I sin lite för stora mörkblå arbetsoverall med armarna hängande längs sidorna och försöker le in i kameran.

/ PONTUS DAHLMAN

CHRISTER JÄRESLÄTT

OM STADEN OCH OM SNÖN

Snow

Christer Järeslätt
SNAPSHOT
PUBLISHING, 2024
Form: Christer Järeslätt

Den nordjapanska staden Hakodate har en folkmängd ungefär som Uppsalas. Men i Järeslätts suggestiva, färgstarka nattbilder upplever vi den som en tät, intim liten by. Han kikar in på små bakgator och i gränder. Snön ligger tung över staden. Drivorna färgas av olika neonljus. Blått, lila, grönt och blodrött. Det är sent, kanske den tomma spårvagnen är nattens sista. I några fönster flimrar ännu det blå tv-ljuset. Barer och jourbutiker har släckt och fällt ner jalousier. Det är en stängd vinterstad visser, men tack vare snöns olika kulörer så upplevs den inte som kall och de långa istapparna antyder en annalkande vår.

De talrika elledningarna ritar mönster i himlen. Människorna är frånvarande. En ensam liten cyklist skymtar till i en bild, det är allt.

Detta är Järeslätts andra bok om staden. Bägge böckerna innehåller en typ av fotografi där linjer, strukturer och naturligtvis färger dominerar.

I bokens sista bilder faller snön tät igen. Snart kommer de vassa ljuden från snöplogarna att väcka stadens människor.

/ TOMMY ARVIDSON

SOM EN RITUAL, EN PRIVAT BÖN

Three years of childhood in the era of extinction

Helga Härenstam
ROJAL 2024
Form: Helga Härenstam och Olle Essvik

Det är som att Helga Härenstam, alldeles tyst, vill lägga sitt liv i mina händer. Är det någon nära som gått ur tiden? En förlorad barndom? Den ordlösa poesin med 34 utfallande färgfotografier, där ljuset har en huvudroll, visar slutna rum och fördragna gardiner. Ett isolerat hus där lekar uppstår i frånvaron av vuxna och digitala tidsfördriv. Långtråkighet, skuggspel, utklädnad, utsatthet, allvar och hemligheter syskon emellan. En ung tjej med texten »I want it all« på tröjan tittar uppfordrande på betraktaren, fotografen. En kvarglömd barnvante vid en nylagd grav gör oss läsare till vittnen som fastnar i tiden mellan två generationer.

Hantverkets materialitet med ikonisk estetik, omslagets illustration samt formatet på 11 x 11 cm, för mina tankar till en ritual, en privat bön. Att sprida maskrosfrön i hopp om en ny årstid, fortsatt liv och nya generationer. Härenstam ger oss inget facit, den märkliga titeln presenteras först i slutet av boken. Du som läsare lämnas fri till egen tolkning.

/ ANNA LU LUNDHOLM

SARA ARNALD
FOTOGRAF &
SKRIBENT

Mät och kompensera ljus

Känner du dig uppgiven när du ska fotografera eller filma i en miljö där befintliga ljuskällor ställer till det? Lösningen är att mäta och kompensera med färgfilter.

Jag har sagt det förut, men jag säger det igen: att behärska ljussättning är ett sätt att hålla sig relevant och eftertraktad i en värld där beställare tror att AI kan fixa allt. AI har nämligen lite svårt att förhålla sig till verkligheten. Att skapa ur fantasin är den bra på, men att ljussätta i verkliga miljöer, det kan den inte.

Så när du står där med ditt blyxt- eller filmljus i ett kontorslandskap med gula spotlights, blåvita ljusrampor och svagt gröna lysrör är det lätt att tappa fattningen. Förr var det inte så besvärligt, det fanns några få typer av ljuskällor och i regel räckte det med att skruva bort några störande lysrör och addera något CTO- och CTB-filter. Numera är det inte så lätt, det finns ett oräkneligt antal ljuskällor som ger oklädsamma färgskiftningar som tycks omöjliga att matcha.

Om det är möjligt, är bästa tipset fortfarande att försöka göra sig av med ljuskällor som ställer till det. Du har säkert också stått på stegar och tejpat upp sopsäckar i taket när kontorslandskapets centralstyrda spotlights inte går att stänga av utan att hela väningsplanet mörkläggs. Bordslampor är mer lättflyttade och kanske kan de också tillföra något i bilden. Resten av rumsbelysningen gör du antagligen bäst i att behålla – och förhålla dig till.

Det är trots allt oftast enklare att färgkorrigera ditt konstljus än att försöka tejpa färgfilter på varenda lampa i lokalen. Men vilket filter passar för att få ditt ljus att smälta in? Jag kan tipsa om att LEE Filters har en praktisk online-kalkylator som kan räkna fram rätt filter.

Arbetar du med viktiga produktioner där välbalanserad färg är avgörande är det inget som slår en riktig spektrofotometer. Klasikerna Minolta Color Meter IIIIF och Gossen Color-Pro 3F finns fortfarande på begagnatmarknaden. Nya tider och nya ljuskällor kräver dock uppdaterade mätmetoder och

verktyg, till exempel modellerna i Sekonics Spectromaster-serie.

Två ljuskällor kan till exempel uppmätas till samma färgtemperatur, men ändå upplevas ge olika ljus på grund av att deras spektrum ser olika ut. En modern spektrofotometer kan upptäcka detta och ge förslag på hur du ska lösa problemet genom att föreslå eventuella färgfilter – till och med artikelnummer på filter från LEE och Rosco.

Det är trots allt oftast enklare att färgkorrigera ditt konstljus än att försöka tejpa färgfilter på varenda lampa i lokalen.

Professionella mätinstrument har avancerade sensorer och är med sitt stora dynamiska omfång specifikt utformade för att ge exakta avläsningar av ljus och färgtemperatur. Smartphonekameror med tillhörande ljusmätappar har ett begränsat dynamiskt omfång och är inga precisionsinstrument. Men om du behöver en ungefärlig uppfattning om ljustemperaturen för att göra en snabb justering kan en app som Cine Meter (Iphone) eller White Balance Kelvin Meter (Iphone/Android) vara användbara verktyg. 📱

HETT HALVFORMAT

Plötsligt är det hett med halvformat! Analog halvformatskameror ger bilder i halva småbilsformatet på 35 mm-film, det vill säga ett negativ som mäter 18 x 24 mm. Förvisso kostnadseffektivt, då det går att pressa ut dubbelt så många bilder på en rulle. Men halva storleken betyder tyvärr också hälften så god bildkvalitet. Det tycks dock inte bekymra en ny generation som söker något som varken är perfekt eller förutsägbart. Kodak Ektar H35 har varit populär, men nyfrälsta har letat efter något mer avancerat. I sommar lanserades Pentax 17 som genast blev en succé.

ÅRETS BÄSTA FOTOPRODUKTER

Expert Imaging and Sound Association (EISA) delar årligen ut priser till de bästa produkterna inom foto, video och ljud. Organisationen samlade expertis gör EISA till en ansedd och inflytelserik röst i branschen. Juryn består av teknikjournalister från 56 tidskrifter och 27 europeiska länder. Årets kamera är Sony Alpha 9 III. Till bästa objektiv valdes Sigma 50 mm F1,2 DG DN Art. Hela listan hittar du på eisa.eu.

GLOBAL SLUTARE

Sony har med sin teknologi för globala slutare åstadkommit en riktig kamerarevolution. Sensortekniken innebär att hela sensorns bilddata kan läsas ut samtidigt i stället för progressivt i sektioner. Nyare högupplösta sensorer har tidigare lidit av förskjutningar och förvrängningar av bild och video, så kallad »rolling shutter«. Ytterligare en teknisk fördel är att en kamera som har global slutare kan använda extremt korta blixtsynktider.

f/8 ISO 200
1/125 Obj: 35mm

inställningar

PER ENGLUND:

»BILDEN ÄR FRÅN podden Flashback Forever's kalender och fotograferades i Göteborg i juni förra sommaren. Mitt uppdrag var att göra 12 bilder där Ina Lundström, Emma Knyckare och »Scroll-Mia« gestaltade olika avsnitt ur sin podd. Scenografin gjordes av Karin Lindgren och hela galenskapen projektledes av Ida Gruffman och Kajsa Bergström Feiff. Vi jobbade heltid i två veckor och det var verkligen fantastiska och utmanande dagar.

Bilden på »Gälfolket« var den sista vi gjorde och vi var alla väldigt trötta. Den togs

i Sisjön. Emma Knyckare hade läst en tråd om Estonia på Flashback där någon hade en teori om att människor hade överlevt Estonia-katastrofen i luftfickor och utvecklat gälar. Flashback-gänget hade väldigt stora idéer om hur bilden skulle se ut. Att Emma ser glad ut på bilden handlar om att hon fått bevis för att teorin om gälfolket är sann. Ida & Kajsa gjorde sminket, Ida gjorde spröten med trolldeg och Kajsa gjorde gälarna med skavsårplåster.

Jag och Kajsa hade varit där och scoutat kvällen innan, våtdräkter var inlånade

och masker och sminkning var precis klara när vi kom ner till sjön och mörka moln rullar in över himlen. Jag inser att det är bråttom och vi tar oss snabbt ner i sjön med blixtar och stativ. Jag hinner knappt ställa in ljuset innan de första regndropparna slår i vattenytan. Dagar av arbete och förberedelser ställs nu på sin spets, men allt stämmer och efter bara några exponeringar sitter bilden när himlen öppnar sig.

Den enda som är fejk i bilden är det AI-genererade norrskenet, vilket blev en kitschig och teknisk kontrast till det annars genuina arbetet.«

FELICIA GRÅND

FELICIA GRÅND

FELICIA GRÅND

Varför vill du bli fotograf?

F gick till fotofestivalen »Planket« i Stockholm och intervjuade några fotostudenter som var på plats. Vad tror de om framtiden? Finns foto om hundra år?

AMELIE KARLSBRO ameliekarlsbro.com

Varför vill du bli fotograf?

– För att jag älskar det och blir glad av det!

Vad har du gjort tidigare och var studerar du?

– Jag har fotograferat ända sedan jag var liten. Men när mobilkameran kom tappade jag intresset, det blev för enkelt att ta bilder. Men så hittade jag morfars gamla Contaflex, helt mekanisk och helt manuell. Jag blev så fascinerad, vilken häftig manick. Så jag blev tvungen att lära mig tekniken från grunden. Jag går andra året på Fotoskolan STHLM.

Vad intresserar dig?

– Jag gillar att ta porträtt och jag tror att jag är bra på att få folk att slappna av. Jag försöker hjälpa folk så att de blir bekväma. Jag umgås mycket i musikkretsar och har fotograferat många kompisar. En person som inspirerat mig är Lina Scheynius och jag gillar hur hon använder ljuset och arbetar dokumentärt.

Vad vill du arbeta med?

– Jag vill arbeta i musik- och modevärlden. Fast på mina egna villkor. Jag hoppas kunna jobba med modefotografi i Danmark, de har en massa små märken, flera modehus och en rolig modescen och det finns en bredd i hur man kan arbeta med mode där.

Finns fotografi om 100 år?

– Absolut, fotografi och fotografer kommer INTE att försvinna. Visst kommer en del tråkiga jobb ersättas av AI-bilder, typ i e-commerce. Fotografer har alltid hotats av ny teknik, men alltid kommit över det. 📷

MAXIMILIAN O'RIORDAN @maximilian_shoots_film

Varför vill du bli fotograf?

– Det finns inget annat jobb som jag vill ha. Fotografi är inte bara en hobby eller ett arbete, det är ett sätt att leva, att andas. När jag var i femtonårsåldern fick jag låna en analog kamera av min faster och det sa bara klick. Jag visste direkt att det var fotografi jag ville hålla på med.

Vad har du gjort tidigare och var studerar du?

– Jag gick på ett filmgymnasium i Lund och sedan gick jag på Östra Greve folkhögskola innan jag sökte till Valand och till Nordens. Men jag insåg att jag inte är konstnär i första hand utan vill arbeta mer dokumentärt. Så nu går jag på Nordens Fotoskola, Biskops Arnö.

Vad intresserar dig?

– Konfliktfotografi. Det är inte själva kriget som lockar, men jag tycker om att vara på plats där det händer. Jag har följt med och skildrat klimataktivister som gör aktioner bland annat. Mina förebilder är Eddie van Wessel och Robert Capa med flera. Jag inspireras av fotoböcker, köper allt jag kan när jag har råd.

Vad vill du arbeta med?

– Jag drömmer om att få jobba på en stor internationell bildbyrå. Jag vill verkligen skildra viktiga händelser och visa upp för världen vad som händer.

Finns fotografi om 100 år?

– Ja, det gör det, fotografer kommer alltid att behövas. Särskilt i kristider. Men jag tror att vi kommer återvända till äldre tekniker för att minska misstanken om falska bilder. 📷

ELINA WAHLSTEDT @elinas.photo

Varför vill du bli fotograf?

– Jag har alltid tyckt om och hållit på med fotografi, jag fick min första systemkamera när jag var femton och började ta porträtt på min mammas arbetskompisars barn. Jag tyckte det var väldigt roligt att sitta i Photoshop och jobba med bilderna och att leverera!

Vad har du gjort tidigare och var studerar du?

– Jag har tidigare velat bli dansare och jag har haft brödjobb bland annat i hemtjänsten. Sedan gick jag en förberedande utbildning på June folkhögskola. Nu går jag andra året på Nordens Fotoskola. Första året gjorde jag ett arbete om en strippa som jag hittade på Tiktok. Jag vill gärna berätta om människor som gör saker långt från det jag gör, komma in i nya världar och få kontakt med andra människor.

Vad intresserar dig?

– Jag vill gärna ta porträtt och jobba i magasinvärlden. En av mina förebilder är Jonas Åkerlund, han är en stor inspiratör: mycket av allt! Men även JH Engströms böcker har inspirerat mig.

Vad vill du arbeta med?

– Drömmen vore att få ta porträtt på Lady Gaga eller Beyoncé och se dem som omslag på en internationell tidskrift. Jag hoppas även få göra fler reportage. Och fotoböcker.

Finns fotografi om 100 år?

– Ja, det kommer att finnas men fotografi kommer se annorlunda ut. Vissa jobb kommer förändras av AI men AI kommer inte ta alla jobb. 📷

SUSANNE KRONHOLM

Susanne Kronholm har varit i Frankrike. Bilden är från Montpellier.

stipendier

Arbeta i en fransk by

Susanne Kronholm är en av dem som fått SFF-stipendium för att åka till franska Grez-sur-Loing.

– Under min vistelse där arbetade jag med ett pågående filmprojekt. Miljön var perfekt för mig och för att klippa film. Byn är väldigt lugn, omgärdad av fantastisk natur, säger Susanne Kronholm. Från och med i år delar SFF ut inte bara ett utan två stipendier tillsammans med Gefvert försäkringsmäklare. Ansökningsperioden är 2 oktober–2 december 2024. Ingår gör boende två veckor i mars och ett resebidrag på 7500 kr – och många vackra vyer.

Läs om SFF:s stipendier på sfoto.se eller håll utkik i våra utskick.

fråga
juristen

HITTADE BILD PÅ MIG SJÄLV I TIDNING

Jag satte morgonkaffet i halsen när det på första sidan i min lokala tidning är en bild på mig när jag är ute och joggar. Måste inte tidningen fråga mig om samtycke innan publicering?

/Alice

SVAR: Skyddet för personuppgifter (GDPR) kräver i regel en laglig grund för spridning av fotografier på personer. Ofta krävs att den som sprider bilderna inhämtar samtycke från de personer som kan identifieras i bild. Det finns dock ett undantag i lagen för bilder som har ett journalistiskt ändamål eller konstnärligt syfte, så din lokaltidning faller in under detta undantag.

SKA JAG SÄLJA MIN UPPHOVSRÄTT?

Jag har flera gånger lagt anbud i offentliga upphandlingar med olika kommuner. Sällan är det några stora pengar och dessutom är avtalen ofta formulerade som att man »säljer« sin upphovsrätt för all framtid. Har kommunen verkligen inget som helst ansvar för att villkoren är rimliga? /Vilhelm

SVAR: Enligt 29 § i upphovsrättslagen har du som fotograf en lagstadgad rätt till skäligen ersättning när du licensierar dina verk. Regeln är tvingande och går inte att förhandla bort i enskilda avtal. Bestämmelsens syfte är att stärka upphovspersoners ställning i avtal om licensiering av upphovsrätter. Bakgrunden till den nya lagregeln är att man på EU-nivå konstaterat en obalans i förhandlingsstyrka mellan beställare och kreatörer som försvårar konstnärligt och kreativt skapande, vilket på sikt kan leda till mindre och

sämrare medieinnehåll för beställare och konsumenter att ta del av. Förutom rätten till skäligen ersättning i det första avtalet har man under vissa förutsättningar även rätt att kräva ytterligare ersättning om det senare visar sig att den första ersättningen var för låg. För att upphovs personer ska kunna kräva rimligt betalt finns från och med 2023 även regler i lagen om rätt att få information om hur ens verk används och möjlighet att i vissa situationer ta tillbaka rättigheter som inte används. Dessutom är termen »säljer« i sammanhanget missvisande i sig. Förutom tvingande regler om skäligen ersättning och rätt till information kan den så kallade ideella upphovsrätten inte heller avtalas bort.

JAG BLEV INTE NAMNGIVEN

Jag har en kund som har använt mina bilder i både tidningsannonser och i sina sociala medier utan att jag står namngiven som fotograf. När jag hörde av mig svarade kunden att det inte står något i vårt avtal om en skyldighet att skriva ut mitt namn. Måste man ha avtal för att kräva att bli namngiven som fotograf? /Pål

SVAR: Det korta svaret är nej. Kunden har enligt lag en skyldighet att namnge dig som fotograf om det inte är »tekniskt eller praktiskt omöjligt«. Dock har inte alla som beställer bilder kunskap om upphovsrätt. Därför kan det vara en bra försäkring att lägga in en formulering om namngivelse i sin offert och/eller i sitt avtal med beställaren.

Har du en fråga? Skicka den till jurist@sfoto.se.

förbundet

RIKTLINJER FÖR AI

SFF:s AI-riktlinjer ska fungera som stöd för alla verksamma inom fotografi, men även för bildköpare och utvecklare av generativ AI. Transparens, trovärdighet och etik är nyckelord. En viktig sak att fundera över är hur AI kan komplettera din verksamhet och ditt konstnärliga uttryck snarare än att ersätta det. Du hittar riktlinjerna på vår hemsida där det även finns en ordlista över vanligt förekommande ord och relevanta artiklar på temat.

ALBERT STEN

Mia Bengtsson Plynning.

VAD GÖR JAG MED MITT FOTOARV?

Många fotografer vet inte hur de ska göra med sina arkiv. En väg framåt kan vara att skapa en ideell förening. Den 22 oktober håller Mia Bengtsson Plynning, kurator, bildredaktör, grundare av Link Image, samt medlem i Nätverket nationellt ansvar för fotografi i Sverige, en frukostföreläsning om hur hon har arbetat med att förvalta bland annat Tuija Lindströms konstnärliga arv. Anmäl dig på sfoto.se.

FÅ KOLL PÅ DIN FÖRSÄKRING

Som medlem har du marknadens mest förmånliga försäkringar genom Gefvert försäkringsmäklare. Den 26 november berättar de vad som ingår. Anmäl dig på sfoto.se.

HENDRIK ZEITLER

Pieter ten Hoopen är en van utställare. Här är hans bilder på Borås konstmuseum.

Nya utställningsstipendier

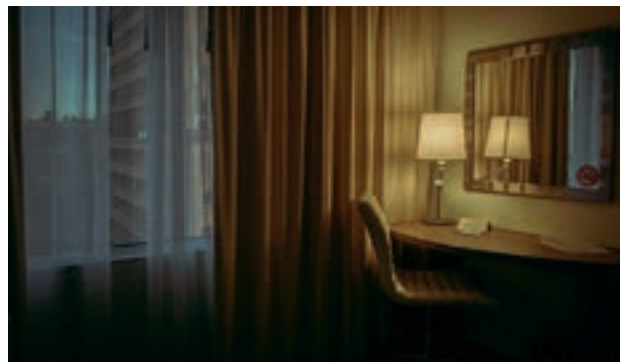
TILLSAMMANS MED CRIMSON FOTOLABB utlyser SFF två helt nya stipendier som avser produktion av egen utställning. För yrkesverksamma fotografer täcker stipendiet produktionskostnaden till ett värde av 25 000 kronor och för studerande är värdet 15 000 kronor. Dessutom ingår vägledning av Crimsons erfarna personal. Stipendiet måste utnyttjas under samma år som man får det. Värt att notera är att stipendiet inte täcker transport, originalarbete eller framkallning och skanning av film. Det innebär att du behöver leverera printklara filer och själv ordna med transport av de färdiga verken. Läs mer och ansök innan den 4 november på sfoto.se.

FOTOBOKSPRISET

SVENSKA FOTOBOKSPRISET uppmärksammar fotografi i bokform och delas ut av Fotoförfattarna inom SFF. Nästa år delas Fotobokspriset ut för 29:e gången. Casia Bromberg, Göran Greider, Alexandra Ellis, Louise Wolthers och Nicolás Wormull sitter i årets fotoboksprisjury. Vinnaren koras den 19 mars 2025. Anmälan är öppen fram till 25 november på sfoto.se.

RES TILL GREKLAND

FOTOFÖRFATTARNA delar årligen ut sex vistelsestipendier till Kavalla i Grekland. Stipendiet består av två veckors vistelse i Atheninstitutets

MARCO PADDAN

Lär dig grunderna i digital ljussättning.

gästhem och ett resebidrag på 5 000 kr. Ansöker gör du fram till den 11 november 2024.

SÄTT STÄMNINGEN MED COLOR GRADING

FILMFOTOGRAFEN Marco Paddan går igenom grunderna

för digital ljussättning och visar exempel från egna filmproduktioner. Color grading sker i filmens efterproduktion, det vill säga när inspelningarna är gjorda. PLATS: På Teams. TID: 10 december kl. 9-10. Anmäl dig på sfoto.se.

Frilansteamet Hagström och Holmberg.

JOBBA I TEAM

DEN 1 OKTOBER på Teams kl. 9–10 berättar Martina Holmberg, fotograf, och Maria Hagström, journalist, om hur de har arbetat som ett frilansteam i 15 år med hela världen som arbetsfält. Under åren de har jobbat tillsammans har de lärt sig mycket om vad man ska tänka på inför planeringen av reportageresor. Anmäl dig på sfoto.se.

LÄR DIG SÄNDA LIVE

FOTOGRAFEN Andreas Hillergren kan det mesta om att sända live och säljer helhetslösningar för att livestreama. Han berättar mer under en inspirationsföreläsning den 15 oktober. Anmäl dig på sfoto.se.

NYA MEDLEMMAR

Adam Leitzler, Örebro; **Alexander Koste**, Johanneshov; **Anders Klapp**, Stockholm; **Andranik Gevorgyan**, Karlstad; **Cecilia Magnusson**, Stockholm; **Cornelia Wahlberg**, Bandhagen; **Crispin Parelius Johansson**, Lövestad; **Felix Swenson**, Johanneshov; **Hanna**

Malmqvist, Stockholm; **Hans Blomberg**, Stockholm; **Jannike Nordensson**, Huddinge; **Jonas Floberg**, Vallda; **Jytte Lindberg**, Tyresö; **Kristina Sandin**, Stockholm; **Maja Brand**, Hägersten; **Marcelo Racana**, Stockholm; **Mari Yokoichi**, Bandhagen; **Markus Nemere**, Borås; **Martin Brusewitz**, Stockholm; **Morgan Grip**, Sveg; **Patrik Larsson**, Göteborg; **Pauline Suzor**, Mölle; **Samuel Wendelius**, Stockholm; **Sofie Sköld**, Köping; **Thomas Diös**, Solna; **Viktor Winterglöd**, Skanör.

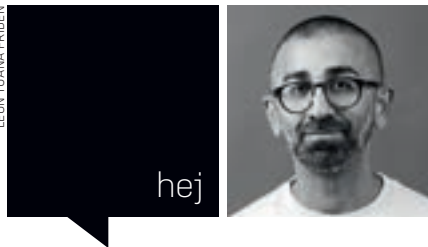
HEJ MEDLEM!

Varför är du med i SFF, Mari Yokoichi?

– En av de saker jag uppskattar är information om aktuella utställningar, både här i Sverige och på internationell nivå. Det ger en möjlighet att hålla sig uppdaterad med vad som händer i fotovärlden. Att det även finns olika typer av workshoppas är ett stort plus. Det känns dessutom väldigt tryggt att veta att man som medlem har möjligheten att vända sig till rådgivare vid behov. Denna typ av stöd är guld värt, speciellt för någon som fortfarande är ny i sammanhanget och kan ha många frågor och funderingar. Företagarguiden kommer jag kika mycket i och ta hjälp av. Älskar att så mycket info är samlad på ett och samma ställe.

Mari Yokoichi känner sig trygg med SFF.

TUANA FRIDÉN
FÖRBUNDS-
ORDFÖRANDE

Vill vända motgångar till nya möjligheter

JAG GICK MED I SVENSKA FOTOGRAFERS FÖRBUND 2013, då en stor klädkedja hade snott en av mina bilder och tryckt den på en t-shirt som såldes i över 100 olika länder. Jag kunde inte kämpa emot detta själv, men SFF:s jurist hjälpte mig, och det ledde till att jag fick ett sexsiffrigt skadestånd. Då insåg jag verkligen att det är okej att be om hjälp. Och varför SFF finns: för att stötta våra medlemmar när de behöver det som mest.

Ibland kan livet kännas som en lång räcka av motgångar. Vi kan stöta på hinder både i vardagen och i arbetslivet, och när allt känns tungt kan det vara svårt att se vägar framåt.

Jag minns särskilt när pandemin slog till. Ingen av oss visste hur länge den skulle pågå eller hur världen skulle förändras. Uppdragen försvann ett efter ett, och osäkerheten hos alla var stor. Men mitt i allt detta, när de flesta såg mörker, valde jag att fokusera på möjligheterna. Det kan låta konstigt, men i kaoset såg jag chansen att växa och utvecklas. Jag flyttade snabbt hem mitt kontor och investerade i livesändningsutrustning, något som visade sig vara ett klokt beslut.

För oss fotografer, vars uppgift är att få andra att synas och höras, öppnades en helt ny värld. Plötsligt blev vår roll ännu viktigare än tidigare. Medan medi-

En sak som har format mig är mina föräldrars livsinställning. Mina första år i livet tillbringade jag i ett krigsdrabbat område i Irakiska Kurdistan

erna fylldes av dystra nyheter, såg jag att detta också var en tid för kreativitet och innovation. Ingen talade om den potential för nya jobb som pandemin kunde innebära, men jag såg dem och tog fasta på dem.

De investeringar jag gjorde då ledde till att jag fick fler uppdrag än någonsin tidigare. Visst förlorade jag också en del uppdrag, men eftersom jag anpassade mig och valde att se möjligheter, kunde jag inte bara överleva utan även leva och frodas i mitt arbete.

En annan sak som har format mig är mina föräldrars livsinställning. Mina första år i livet tillbringade jag i ett krigsdrabbat område i Irakiska Kurdistan, och mina föräldrar växte upp och levde en stor del av sina liv i krigets skugga. Trots detta valde de att fortsätta kämpa för en bättre framtid. Tack vare deras ut hållighet och förmåga att se möjligheter, hamnade vi till slut i älskade Sverige – ett land fullt av möjligheter.

När livet är som tuffast, kan det kännas nästintill omöjligt att se utvägar. Men de som väljer att se världen som full av chanser, de som inte bygger murar runt sig själva eller klagar över allt som är svårt, de är de som verkligen skiner.

Det är lätt att fastna i känslan av att vara ett offer, men sanningen är att vi alla har möjlighet att ta kontroll över våra liv. Så ta tag i ditt arbete och kämpa för att göra det bästa av varje situation. Och som sagt: Vi på SFF finns här för att stötta dig när du behöver råd, en vägledare, eller när du inte kan se möjligheterna på egen hand. Motgångarna kommer aldrig att sluta komma men det gör inte heller möjligheterna! 📸

utställningar

■ ELISABETH OHLSON

Abecita popkonst & foto, Borås
Visas till den 6 oktober

■ MARIA MÄKI

Kulturmagasinet, Sundsvall
Visas till den 6 oktober

■ FRIDA MARKLUND

Abecita popkonst & foto, Borås
Visas till den 6 oktober

■ ROLF-GÖRAN ÅSTRÖM

Rydals museum, Rydal
Visas till den 13 oktober

■ JOAKIM KOČJANCIC

Arvika konsthall, Arvika
Visas till den 19 oktober

■ JULIA LINDEMALM

Dunkers kulturhus, Helsingborg
Visas till den 27 oktober

■ DEV DHUNSI

Centrum för fotografi,
Stockholm
Visas till den 2 november

■ LAIA ABRIL

Västerbottens museum, Umeå
Visas till den 3 november

■ JERKER ANDERSSON

Tomelilla konsthall, Tomelilla
Visas till den 3 november

■ KAROLINA HENKE

NAOM, Stockholm
Visas till den 3 november

■ SIMON JOHANSSON

Stockholms stadsmuseum,
Stockholm
Visas till den 17 november

■ FENG LI

Fotografiska, Stockholm
Visas till den 24 november

■ ANNEË OLOFSSON

Kulturhuset-Stadsteatern,
Stockholm
Visas till den 24 november

EMILIA BERGMARK-JIMÉNEZ

■ EMILIA BERGMARK-JIMÉNEZ

Födandets alla skeenden

Emilia Bergmark-Jiménez har under flera år fotograferat ett stort antal förlossningar runt om i Sverige, alla med helt olika förutsättningar och förlopp. Nu visas projektet på Fotografiska i Stockholm som utställningen »Födas och att föda«. Här skildras födande i alla skeenden och vi får en unik inblick i människors mest intima rum och livets största ögonblick.

Fotografiska, Stockholm | Visas till den 19 januari 2025

■ HELENE SCHMITZ

Romantiken förvandlar bagateller till poesi och bjuder in åskådaren att ta plats i konsten. Helene Schmitz är en av fotograferna som deltar i Nationalmuseums grupp-utställning som tar ett brett grepp om denna strömning.

Nationalmuseum, Stockholm.
Visas till den 5 januari 2025

HELENE SCHMITZ

■ NO 3/2024

Ansvarig utgivare

Jenny Morelli,
jenny.morelli@sfoto.se

Chefredaktör

Jenny Morelli

Art direction och layout

Anton Hull och Maria Loohufvud,
Pasadena Studio
hello@pasadenastudio.se

Korrektur

Maria Taubert

Redaktionsråd

Anna Henriksson, Jonna
Dagliden-Hunt och Ulf Lundin.

Repro

Torndahl

Omslagsbild

Leonard Suryajaya

Tryckeri

Trydells, Laholm

Hemsida

fotografisktidskrift.se

Redaktionsadress

Artillerigatan 6, 5 trappor
114 51 Stockholm

För icke beställt material
ansvaras ej.

Prenumeration

Martin Halldin 08-700 00 06
prenumeration@sfoto.se
450 kronor/helår
700 kronor/helår, utland
bankgiro 274-9075

Lösnummer kan beställas
från kansliet för 125 kronor
inklusive moms.

Vill du sälja Fotografisk Tidskrift som lösnummer?

ekonomitjanst@natverkstan.net

Annonser

annons@sfoto.se

Ägare

Svenska Fotografers
Förbund (SFF)
Artillerigatan 6
114 51 Stockholm
08-700 00 06
sff@sfoto.se
www.sfoto.se

ISSN 284-7035

Vi har bett SFF-medlemmar att fånga tillfällena då det känns tryggt att vara försäkrad.

Fotografi: Svante Örnberg

På en vingård i Napa Valley, Kalifornien, en lugn och stillsam morgon. Jag fotograferar och ska ta upp ett objektiv ur väskan. Golvet i källaren är hårt och lite halt. När dörrarna stängs blir det mörkt. Inte bara vin kan tappas.

Du tar bilden. Vi tar hand om försäkringen.

Ring oss på 08-440 54 40 eller besök gefvert.se

Gefvert

En del av Söderberg & Partners